॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥अखिलधर्मप्रकाशनार्थायस्वामीवेदव्यासायः॥षड्भिरंगैर्युताःश्रौसा
अखिलश्चेयसेस्मृताः॥१॥गजाननस्मरिविसर्गकालेस्तोत्रंविधात्राविहितंनिराम्य॥हर्षा
त्सरक्तानिशुभावहानिनिघ्नंतुविघ्नंममहृद्गतानि॥२॥कात्यायनेनमुनिनायदंगादिमहार्थय
तः॥श्राद्धसूत्रमतिस्पष्टैर्विदुषोमिपरैरहम्॥३॥तस्मतायदिरमादिसूत्रम्॥अपरपक्षेश्राद्धंकु
र्वीत॥अपरपक्षशब्दःकृष्णपक्षपर्यायः॥पक्षौपूर्वापरौशुक्लकृष्णादिसमिधानदर्शनात्॥अ
न्वयश्चशुक्लप्रतिपदादिरर्शतोहिमासः॥तत्रप्रथमप्रवृत्तत्वात्शुक्लस्यपूर्वत्वं॥तदपेक्षया चास्या
परत्वं॥तथाचलघुहारीतः॥शुक्लादीयत्रदृश्येतेमासादिःसंप्रकीर्तितः॥अग्निहोत्रौस्मृतौमध्येसमा
सौपित्र्यसोमकौ॥अस्यार्थः॥दर्शानंतरभूतायामिष्टौकृष्णाद्रंशाग्नेरैंद्राग्नमुक्तमाग्नयोर्यत्रहोमः॥
समासादिःशुक्लप्रतिपत्मासेतुशुक्लप्रतिपत्प्रवृत्तदर्शादिर्ज्योतिःशास्त्रदर्शनात्॥प्राधिकरणेनच

प्रतिपरमेवोपलक्षयति।।क्वापि पर्वचतुर्थीरेवयद्यपि होमोविधीयते।।तथापि नतदर्थनोच्यते।।चांद्रः
शुक्लादिर्नीतरत्रादिर्ज्योतिःशास्त्रविरोधात्।।मध्येलुप्तप्रतिपदि पौर्णमास्यनंतरभूतायामिष्टयश्चो
यो मौरेवते।।समासौद्वौपित्रसोमक्रौपित्र्युक्तः सोमः पित्रसोमः।।तथाचहूयते सोमायपित्रमतेस्वाहे
ति।।एवंभूतमासमध्येयाऽवश्यंरविसंक्रांतिर्भवतितत्रनक्षत्रयुक्तपौर्णमासीयोगस्याभिचारे।।सैव
चचैत्रादिशब्दप्रवृत्तिर्नियामिका।।तदाहाब्रह्मगुप्ताचार्यः।।मेषगरविसंक्रांतिर्यौगेनैत्रीत्रिमासेभवति।।
यत्रसचैत्रः।।एवंवैशाखाद्यासूषादिसंक्रांतियोगेना।।एवंमेषादिद्वादशसंक्रांतियोगशुक्लप्रतिपदादिद्वा
दशांतानांद्वादशमासानांचैत्रादयोद्वादशसंज्ञाभवंति।।यदाचैवंभूतेऽमासेरविसंक्रांतिर्नभवतितदासो।
धिमासः।।चैत्रादिशब्दप्रवृत्तिहेतुमेषादिरविसंक्रांत्यभावात्।।चैत्रादिद्वादशमासाधिक्यात्तस्यातथा
चशुक्लादिर्नीतमासमभिधायतद्यहारीतेनोक्तं।।तमतिक्रम्यतुयदारविर्गच्छेत्कदाचना।।आद्योमलिम्लु ।१।।

चोच्यतेयोद्वितीयःप्रकृतःस्मृतइति।।तमतिक्रम्यतस्यमध्येसंक्रांतिमकृत्वेत्यर्थः।।द्वितीयस्तदनंतरभावी
वैशाखाद्युक्लकार्योपयोगी।।वैशाखादिसंज्ञान्वितोषादिसंक्रांतियोगादित्यर्थः।।आद्योमलिम्लुचोवै
शाखादिसंज्ञाभावात्।।वैशाखाद्युक्लकार्यानधिकारीत्यर्थः।।तदुक्तं।।वत्सरांतर्गतःपापोयस्मानफलनाश
कः।।नैर्ऋतैर्यातुधानाद्यैःसमाक्रांतोविनामकः।।कथंतर्ह्येकसंज्ञोयदामासौस्यातांसंवत्सरेक्वचित्।।तत्राद्ये
पित्रकार्याणिरेवकार्याणिचोत्तरइति।।सएवपरमार्थतोविश्वामकएवा।।एवंसंज्ञकत्वंतूपचारात्।।मेषादिजन्मनि
बंधनश्चोपचारइति।।अतएवसुश्लोकमध्येमाधवायेत्यादिद्वादशमासानांग्रहणमभिधायाधिमासग्रहोऽहं
सस्यतयेतिगृहीतः।।एकसंज्ञकत्वंचनैवाधिमासमतस्यतत्संज्ञकस्यमासतिथेःश्राद्धार्हत्वाच्चपित्रकार्या
र्याणिप्रेतपित्रकार्याणिरेतरस्यतुपित्रकार्यस्यसपिंडीकरणादूर्ध्वंयत्किंचिच्छ्राद्धंभवेत्।।इत्यंवाप्यपवादूर्ध्वंन्नू
र्यात्तन्मलिम्लुचेरत्यनेनहारीतवचनेनप्रेतेतरश्राद्धस्यप्रतिषिद्धत्वात्।।तथाच।।तस्मिंस्तुप्रचरंतेमासिश्रा

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

कुर्यादथाविधि॥तथैवाभ्युदयिकंश्राद्धंनित्यमेकंहिसर्वदेति॥तथैवाभ्युदयमिति॥सावकाशंकन्यासुतत्रविवा
हादि॥तथैवसौत्रौप्रकृत्यएवमासिकुर्यादित्यर्थः॥नित्यमहरहःश्राद्धमेकंकेवलंसर्वाधिमासेऽपीत्यर्थः॥ननुनि
त्यगणपरितंविधुक्तममायास्यादिसपिंडीकरणादूर्ध्वंमित्यादिविरोधात्॥हहस्पतिवचनेपिनित्यशब्दस्यायमे
वार्थः॥तथाचबृहस्पतिः॥नित्यंनैमित्तिकंकुर्यात्प्रयतःसन्मलिम्लुचे॥तीर्थेस्नानंगजछायांप्रेतश्राद्धंतथै
वच॥अत्रयद्यपिनित्यशब्देननित्यगणपरितंश्राद्धमेवोच्यतेऽतश्चावश्यकस्नानसंध्यादेरकरणप्रसंगः॥एकोद्दि
ष्टंतुयच्छ्राद्धंतन्नैमित्तिकमुच्यतेइतियद्यपिन्नातातपवचनेएकोद्दिष्टस्यनैमित्तिकसंज्ञा॥तथापिनात्रतस्य
ग्रहणं॥प्रयत्नंहारीतोमासिकार्थपिंडक्रियाद्विजैः॥क्वचिन्नयोरपीत्याद्यमुक्तातुवत्सरमितिहारीतवच
नविरोधात्॥नैमित्तिकमथोवक्ष्येश्राद्धमभ्युदयात्मकमितिमार्कंडेयपुराणवचनात्॥पुत्रजन्मादिनिरवकाशंयि
यंश्राद्धमेवयाज्यं॥आद्यमुक्तातुवत्सरमितिप्रयत्नोमासएवमलिम्लुचोभवतीत्येतद्व्यवस्थया॥अस्मिन्ने ।२।

वविषयोगभेदाद्विधिकैचैवमतानांपिंडकर्मणांसपिंडीकरणेचैवनाधिमासंविदुर्बुधाःइतिहारीतवचनमव
तिष्ठते॥यत्तुसंवत्सरमध्येऽधिमासस्तत्रान्नयोरप्येवमासिसपिंडनं॥एतच्चसंवत्सरस्यमध्येतुयदिस्यादधिमा
सकः॥तत्रान्नयोरप्यौमासिक्रियाप्रेतस्यवार्षिकीतिविशुधर्मोत्तरवचनेस्फुटमेवप्रतीयते॥संवत्सरमध्येऽधिमास
पातेतुमासिकमेकमधिकंकरणीयं॥तथाचविष्णुः॥संवत्सराभ्यंतरेयद्यधिमासपातस्यात्तत्रामासिकार्थैर्दिनमेकं
वर्द्धयेत्॥अत्रवर्द्धयेत्॥खंडयेदितिव्याख्यानंकुशमिवचनोरतुपारेयोः॥यथाहंकुशमिः॥अरमंबुघटंद्यात्अन्नं
चामिषसंयुतं॥संवत्सरेविवृद्धेपिप्रतिमासंचमासिकमिति॥एतेनत्रिंशदंतुघटंश्राद्धानिमासिकमेकंचवर्द्धतइत्यस्य
र्थः॥एतच्चहारीतवचनेव्यक्तमेवप्रतीयते॥तथाचहारीतः॥असंक्रांतेऽपिकर्तव्यंमासिकंप्रथमंद्विजैः॥तथैवमा
सिकंपूर्वंसपिंडीकरणंतथा॥नसंक्रांतोरविर्यत्रसंक्रांतोमलिम्लुचः॥मासिकंपूर्वमितिपूर्वशब्देनामावास्यामा
सिकस्यव्यवहारः॥तत्रापिमासिकशब्दोमनुनाप्रयुक्तः॥पिंडानांमासिकंमितिश्राद्धमन्वाहार्यंविदुर्बुधाइति॥एते

नपूर्यमासिकप्रेतश्राद्धंकर्तव्यंपरमासिद्धमासाद्याश्राद्धंनकार्यमित्यर्थः।तथाचगोविंदराजलिखितंकुथुमिना
म्नातंवचनंसंवत्सरातिरेकोवैमासश्चैवत्रयोदशः।तस्मात्रयोदशेश्राद्धंनकुर्यात्तद्विदुसंयुतेसदा।अवद्धार
होमाश्वपर्वणाश्रवणंतथा।अधिमासेऽपिकाम्याद्दर्शंविवर्जयेदितिऋष्यशृंगवचनेपर्वशब्देनदर्शस्यतिथि
त्वोक्तगजच्छायापरत्वेनवामावास्याश्राद्धविधानात्मावास्यामतस्याधिमासेमासिकश्राद्धनिषेधपरत्वेऽप्य
संवत्सापनंसाहसमात्रं।यतःपक्षद्वयेश्राद्धस्यविधीयमानत्वंगजच्छायापरत्वेनगजच्छायापरस्यचग्रहणपरत्वेनाप्युपपत्तेः।
भिन्नविषयत्वेनकुथुमिवचनस्यसंकोचानुपपत्तेः।नैवहिकेयंयदाभानुंग्रसतेपर्वसंधिषु।गजच्छायातुसाप्रोक्ता
तत्रश्राद्धंप्रकल्पयेदितिवचनात्।ग्रहणस्यगजच्छायाद्वाच्यत्वमध्यवसेयंसर्वयुक्तयाः।त्रयोदश्यास्तुगजच्छा
यावद्वचनंमय्युपगम्येत्संख्याख्यातं।यत्तुतत्तुकाम्याद्दर्शंविवर्जयेदित्यपिश्रुतिराधिताथं।यतःश्रुत्यापंचद
शयर्क्षाधिक्यानित्रीणिशतानिद्वयोर्भवंतीतिगणयत्याधिमासऽपिसृष्टिन्निविद्धेवंतथाचशातपथी ॥२॥

श्रुतिः।सयेपंचदशर्क्षाणियजेततेषांपंचदशानांशतानांत्रीणिचशतानिषष्टिश्चपौर्णमास्यश्चामावास्याश्च
त्रीणिचैवशतानिषष्टिश्चसंवत्सरस्यरात्रयस्तावतीरामोतिदर्शमपरपक्षाद्यनिरूपणप्रसंगेननिरू
पितं।संप्रतिएसएवविशिष्यविधिरुच्यते।समस्तमाससंबंध्यपरपक्षस्याश्राद्धकालत्वंमत्रप्रतीयते।यद्यपितथा
पिस्मृत्यंतरेदर्शोनात्रकन्याकुंभस्थसंबंधिनोविशिष्टत्वं।तत्रापिकन्यासंबंधिनःपुण्यतमत्वम्।तथाचमनुः
।अनेनविधिनाश्राद्धंत्रिरब्दस्येहनिर्वपेत्।हेमंतशिशिरयोस्तुनिर्वपेत्कन्यकेरवौ।प्रतिमासंमासानुमासिक
करणसमर्थएवयत्नंकुर्यादितिगोविंदराजः।हेमंतशिशिरयोस्त्वितिऋत्वपेक्षयाहेमंतशिशिरयोरितियद्
क्तंतद्विवेचितंमत्स्यपुराणे।अनेनविधिनाश्राद्धंत्रिरब्दस्येहनिर्वपेत्।कन्याकुंभस्थितेऽर्केतुप्रयत्नेनसदानरः।
कन्यासंस्थेरवौयंवैविशेषः।तस्योभयथासंकीर्तनमस्तिकापिप्रौष्ठपद्यापरपक्षत्वेनक्वाप्यश्वयुक्कृष्ण
पक्षत्वेन।तथाचविष्णुधर्मोत्तरेमार्कंडेयः।उत्तरायणाच्छ्राद्धंश्रेष्ठंस्याद्दक्षिणायनं।चातुर्मास्यंचतत्रापिप्रसु

सेकेरायेऽधिकं॥प्रौष्ठपद्याःपरःपक्षस्तत्रापिचत्रयोदशतः॥पंचम्यूर्द्धंततश्चापिरात्र्यूर्द्धंततोपतिश्रास्त्रयो
॥४॥ दश्यीराजन्मघायुक्तातत्रोधिका॥तांस्वः॥प्रौष्ठपद्यामतीतायांमघायुक्तास्त्रयोदश्यीमःश्राद्धंहिकर्त्तव्यं
मधुनापायसेनतु॥अथब्रह्मपुराणं॥अश्वयुक्कृष्णपक्षस्यश्राद्धकार्यंदिनेदिने॥विनागहीनंपक्षंवात्रिभागंतत्रवै
मेवच॥आश्वयुज्यांतुकृष्णायांत्रयोदश्यांमघासुच॥प्रावृट्कालेयमःप्रेतान्पितॄश्चापियमालयम्॥विसर्जय
तिमानुष्येलब्ध्वाश्चर्यंस्वकंपुरं॥गाद्यायनः॥नभस्यस्यापरेपक्षेतिथिर्योऽनुक्षयंव्रजेत्॥कन्यार्कंचयतः
सकालःपित्कर्मसु॥एवंचोभयविधंवाक्यंपर्यालोचनया॥प्रौष्ठपद्यूर्द्धपक्षस्यैवयौणमास्यंतमासव्यवस्थया अश्व
युक्कृष्णपक्षत्वंसएवपक्षःकन्यासंबंधायदाभवतितदाश्राद्धकालः॥एकदेशेपिकन्यासंबंधिपक्षःकन्यान्वितोभ
यसेवगतदाह्येतत्त्वधिमासत्वादसौनश्राद्धकालः॥यदासिंहार्कोऽधिमासातदाकृष्णएवायंपक्षःकन्यार्कंयाव
तेरतिकन्यायामेवश्राद्धकालः॥यदाकन्यायामधिमासस्तदाअमावास्यारहितःकृष्णपक्षःसिंहएवतदासिंहएव ॥४॥

श्राद्धसुक्तरीत्याचयुक्कृष्णपक्षत्वात्॥यदायासिंहेऽर्द्धमर्द्धकन्यायांतदासिंहमारभ्यैवश्राद्धंनतुकन्यासंबं
धिन्येव॥एवंयानिचपंचमपक्षाभिधायकानिवचनानि॥शाकधनिष्ठांकोयःस्यात्पक्षस्तूपंचमः॥सविज्ञेयो
ऽपरपक्षस्तत्रश्राद्धंक्रमात्तथापरात्॥एतान्येवहिहिंसंतिपंचमीयोद्यतिक्रमेत्॥तस्मान्नातिक्रमेद्विद्वान्पंचमे
पैतृकंविधिमित्याहीतिताभ्यपिसमर्थिताभिस्मृः॥कर्कटार्कसिंहार्कयोश्चाधिमासेपिपंचमत्वंषष्ठिभिर्दिनैर्मासः॥
कथितोव्यासायणरतिवचनात्॥मासाईस्यपक्षत्वेनपंचमत्वमुच्यते॥यत्तुभविष्यपुराणवचनं॥येयंद्विषान्विता रा॥
जन्ख्याताषंचदश्यीमुखि॥तस्यांश्राद्धान्नचेद्दत्तंपितॄणांवैमहालये॥कन्यायामधिमासंविनारैवाश्वयौचाद्वाकरणेवो
धयेत्॥यायद्यकन्यातुलयोःक्रमाद्रास्तेदिवाकरः॥तावच्छ्राद्धस्यकालंसाच्यून्यंपितरुरंततः॥दस्यस्याप्ययमेवविध
यः॥एवंमासिकन्यागतेभानुरसंक्रांतौभवेद्यदि॥दैवंपित्र्यंतदाकर्म्मतुलास्थेकर्तुरयमित्यादि॥शंखधराद्यैस्तु
खितानियवचनानितन्मासीयसांवत्सरिकादीसुतरांविरुद्धानसर्वमनयोः॥यत्तुकेनापुक्षौर्णमास्यंतमासेन

श्रौतोनापिस्मार्तइतितदसमीक्ष्यकल्पितं॥साक्षाच्छ्रुतिपरित्यात्॥तथाचाश्वमेधप्रकरणेश्रूयते यपौर्णमासी
॥५॥ तद्वैयसंतएवाग्न्याधेयसंतोयेब्राह्मणस्यैर्यउवैकस्त्वंयजतेब्राह्मणोभूयेवैवयजतेतस्माद्वसंतएवाग्न्याधेयं
यासौसौम्यापौर्णमासीभवतितस्यैपुरस्तात्पशवोहोतासंज्ञाहवींषिउपसमायंतीतिदर्यंचश्रुतिस्तरोपपद्यते
॥प्राजापत्योद्वैयदिवैत्रोभवति॥महाभारतेचाश्वमेधिकेपर्वणि॥उपस्थितश्चकालोयमभितोवर्ततेहयः॥माध्वीपौ
र्णमासीयंमासःसोयंहरिहरेतिचतुर्दश्यांचशास्त्रहतत्यतिरिक्तानांश्राद्धंनकर्तव्यं॥यथाहमरीचिः॥विषशास्त्र
ग्न्यापराहितिर्यग्ब्राह्मणघातिनां॥चतुर्दश्यांक्रियाकार्याअन्येषांतुविगर्हिता॥शास्त्रहतस्यैकोद्दिष्टमेवकर्तव्यम्
॥समत्वमागतस्यापिपितुःशास्त्रहतस्यवै॥एकोद्दिष्टंसुतैःकार्यंचतुर्दश्यांमहालये॥तिमितारालिखितवचना
त्॥यच्च॥चतुर्दश्यांभरतिकामश्चस्रादितश्चशस्त्रहतश्राद्धस्यैवफलम्॥एवंचकृष्णपक्षेश्राद्धंवर्जयित्वाचतुर्दशीमि
त्यादिमनुवचनेश्राद्धादिपंचमीप्रभृतिशुक्लपक्षेत्येतेनपंचम्यादिश्राद्धविहितंपंचम्यूर्ध्वंततोप्यतीतमध्याह्नेका ॥५॥

दर्शादिश्राद्धंविहितं॥तत्रचेयंव्यवस्थायेषांचतुर्दश्यांनास्तितैर्दर्शाद्यर्थमितरैरेकादर्शादि॥तिथिर्वोडुनाकं
पौर्णमास्यासहनोरीमुखानांप्रथमेकन्याराशिगतेरवौ॥पौर्णमास्यांचकर्तव्यंवराहवचनंयथेतिधनंजयलिखि
तस्वल्पमत्स्यपुराणवचनात्॥येस्युःपितामहाद्यर्थंतेस्युर्नोरीमुखाअपीतिब्रह्मपुराणोक्तानांनोरीमुखानांपार्वण
कार्यंनतुनोरीमुखश्राद्धंनश्राद्धेश्राद्धमित्यतइतिछंदोगपरिशिष्टवाक्यान्नाद्यस्तुब्रह्मपुराणवचनात्॥कन्यां
गतेसवितरियान्यहानितुर्योडशी॥ऋतुभिस्तानितुल्यानितेषुरुक्तमथाक्षयम्॥इतिविष्णुवचनं॥किंतुकन्याया
श्चतुर्दश्यांराकाद्यर्धयोडशीराकानामभिधत्तेयदुक्तंसूर्यसिद्धांते॥तुलादिषडशीत्यत्तेषडशीतिमुखंरिनोतच्च
तुर्दश्यांयदुस्राद्यैःस्वभावेषुराशिषुषष्ठिर्नोधनुषोभागेहाविंनोमिथुनास्यरन्ध्रांशेतुकन्यायाश्च
चतुर्दशी॥ततःनोक्तंकन्यायान्यहानितुर्योडशीऋतुभिस्तानितुल्यानिसमासवरदक्षिणे॥प्रोष्ठपद्यूर्ध्वपक्ष
स्तेषांनोषुयदालभ्यतेतदातंत्रेणैवश्राद्धं॥नोचेत्तेषपंचदशेषुश्राद्धंदद्यात्तुल्यतरतिः॥तदिदमित्थंव्याख्यातं

॥श्राद्धनिबंधस्ततः स्वरसात्॥ऊर्ध्वेतुरुतानुपरपक्षाधिकारेलिखितत्वात्॥ पौर्णमासीसहितातिथिर्ग्राह्या
॥६॥ चित्रमेवास्यनिश्चितुम्॥॥तथातुपौर्णमास्याद्यमावास्यांतंतिथिर्ग्राह्यंचतैर्नैवलिखितं॥तथाचयमपुराणं॥पुष्टिं
प्रजांस्मृतिंमेधांपुत्रौश्वर्यमेवच॥कुर्वाणःपौर्णमासंतुसंपूर्णंफलमश्नुते॥ प्रतिपद्दिनलाभायलक्ष्यंचास्यनन्यथा
तिथिर्द्वितीयायांतुयःकुर्याद्विपराधिपतिर्भवेत्॥वराश्विनातृतीयांतुशत्रुघ्नीपापनाशिनी॥श्राद्धंचतुर्थ्यांकुर्वाणः
शत्रोश्छिद्राणिपश्यति॥पंचम्यांचैवकुर्वाणःप्राप्नोतिमहतींश्रियं॥षष्ठ्यांश्राद्धंप्रकुर्वाणोद्विजास्तंपुत्रमूलतः॥कु
रुतेयस्तुसप्तम्यांश्राद्धानिसततंनरः॥महामंत्रमवाप्नोतिगणानांचाधिपोभवेत्॥संपूर्णांपुष्टिमाप्नोतियोऽष्टम्यां कुरुते
नरः॥श्राद्धंनवम्यांकर्तव्यमैश्वर्यस्त्रीसुकांतां॥कुर्वन्दशम्यांतुनरोग्राह्यांश्रियमवाप्नुयात्॥नेहास्त्येवादुरात्मानं
विप्राणांसंपरंतथा॥एकादश्यांपरंस्थानमैश्वर्यंसंततिंतथा॥द्वादश्यांजनलाभंचराज्यमायुर्यशस्तथा॥प्रजांवृद्धिं
पुष्टिंमेधांस्वातंत्र्यंपुष्टिमुत्तमं॥दीर्घमायुरैश्वर्यंकुर्वाणस्त्रयोदशीं॥युवानस्त्रग्धेयस्यमृतास्तेषांमृतायेऽ

राक्षसेणतुहंतायेवैतेषांदद्याच्चतुर्दशीं॥अमावास्याप्रयत्नेनश्राद्धंकुर्याच्छुचिःसदा॥सर्वान्कामानवाप्नो
तिस्वर्गेवामन्वश्नुते॥अपरपक्षेत्वागताधिकारेदेवीपुराणे॥तत्रापिमहतीपूजाकर्तव्यापितरेवते॥ऋषे
पिंडप्रदानंतुज्येष्ठपुत्रोविवर्जयेत्॥पितरेवतमश्नामयां॥पिंडवर्जनंत्रयोदशीविषयमितिकस्यतनुः॥कन्याद्वं
परपक्षएवकर्तव्यमितिचापरेरत्यंतप्रसक्तानुप्रसंगेन॥अथश्राद्धदानेनकिमुच्यते॥पितसंप्रदानकोहविस्त्या
गोब्राह्मणप्रतिपत्तिपर्यंतःश्राद्धं॥तथाचापस्तंबः॥अथैतन्मनुः॥श्राद्धंनाम्नंकर्मभोगश्चप्रजाभिश्रेयसार्थं
॥तत्रपितरोदेवताश्राद्धमितिदाक्षेर्यस्यकर्मणः॥तथापितरोदेवतेत्यनेनपितणांसंप्रदानत्वमुक्तं॥ब्राह्मणश्च
आहवनीयार्थदर्शस्यायमर्थः॥यथैतदाहुतेर्नयद्यपिहविर्हीयते॥तथाप्याहवनीयाग्नौप्रतिपत्तिः॥तथापित्राद्यु
द्देशेनहविस्त्यागोब्राह्मणेतुप्रतिपत्तिरितिनिरूपितं॥प्रथमसूत्रम्॥अथद्वितीयसूत्रम्॥ऊर्ध्वंचतुर्थ्याः॥अस्यार्थः॥चतुर्थ्याऊर्ध्वंपंचमीप्रभृतिवाकुर्यात्॥तथाचगौतमः॥अथश्राद्धमावास्यायांपंचमीप्रभृतिवाऽपरपक्षस्य

यात्रादःपक्षांतरोऽपरहः संपद्येत तत्रहोमणानामंत्र्यपूर्वेद्युर्वा॥ यथोदितान्यपरहः संपद्येत॥ यस्मिन्नहनि श्रा
॥७॥ प्नोति तत्रहरामंत्र्यश्राद्धं कुर्वीत॥ पूर्वेद्युर्वामंत्रणंकार्यं॥ यात्रादोऽयंव्यवस्थितविकल्पः॥ असंभावितमैथुनान्मत्स्या
दीस्तत्रहरामंत्रयेत॥ अंगानांमधारणधर्मत्वादिति न्यायेन संभावितमैथुनानांपूर्वेद्युरितिव्यवस्था॥ एतच्चयत्कीर्त
नमार्कंऐंद्रंपुराणवचनोक्तेन॥ निमंत्रयेन्नुपूर्वेद्युः॥ पूर्वोक्तांस्तद्विजोत्तमान्॥ अश्रोतद्दिनेवापि हिस्मृतोचित
प्रसंगिता॥ देवलः॥ स्वःकर्तास्मीतिनिश्चित्यदाताविप्रान्निमंत्रयेत॥ निरग्निंसकुटुंबकासर्वभुक्तजनंगृहे॥ मत्स्य
पुराणे॥ दक्षिणंजानुमालभ्यत्वंमयात्रनिमंत्रितः॥ एवंनिमंत्र्यनियमाश्चरायेत्सैतत्कान्बुधाः॥ स्नातकान्॥ स्ना
तकान्निमंत्र्यश्राद्धंकुर्यादित्यर्थः॥ स्नातकलक्षणमाह॥ कात्यायनः॥ त्रयस्नातकाभवंति॥ विद्यास्नातकोव्रतस्ना
तकोविद्याव्रतस्नातकइति॥ समाप्यवेदमसमाप्यव्रतंयःसमावर्ततेसविद्यास्नातकः॥ समाप्यव्रतमसमाप्यवेदंयः वेदं
समावर्ततेसव्रतस्नातकः॥ उभयंसमाप्ययःसमावर्ततेसविद्याव्रतश्चस्नातकइति॥ एकैकयतीन्निमंत्रयति॥ तदु ॥७॥

क्तंवायुपुराणे॥ गृहस्थानांसहस्रेणवानप्रस्थशतेनच॥ ब्रह्मचारिसहस्रेणएकोयोगीविशिष्यते॥ यतिपक्षेचश्रा
द्धंनिरग्निमेवकर्तव्यं॥ व्रतवद्देवदैवत्येपित्र्येकर्मण्यथर्षिवत्॥ कामंप्रार्थितोऽश्नीयाद्व्रतमस्यनदुष्यतेइति ब्रह्म
चारिविषयस्यमनुवचनस्यापितुल्यन्यायत्वेनबाधित्वात्॥ तस्मान्निषेधेनकर्तव्यंप्रशस्तेनद्विजन्मनेतिलंगबाधोम
हाफलत्वात्॥ पितृभिरर्कांकितत्वाच्चसमर्घनीयः॥ यदाहविष्णुः॥ अत्रपितृगीतागाथाभवति॥ अपिस्मात्कुलेजं
तुर्भोजयेद्यस्तुयोगिनः॥ विप्रांश्चाद्देप्रयत्नेनतेनतृप्यामहेवयम्॥ अपरेलंगबाधनेछतीत्येकंग्रहणं॥ गृहस्थान्मा
धून्॥ साधून्क्षीणदोषान्गृहस्थान्निमंत्रयेदित्यर्थः॥ स्नातकत्रयेणविद्याव्रतस्नातकोग्राह्यः॥ प्रागयंस्नाभिहितइति
नपौनरुक्त्यं॥ श्रोत्रियान्॥ निमंत्रयेदितिसंबंधः॥ श्रोत्रियलक्षणमाह॥ देवलः॥ एकशाखांसकल्पांचषडंगैरधीत्य
च॥ षट्कर्मनिरतोविप्रःश्रोत्रियोनामधर्मवित्॥ कल्पस्यग्रहणमारार्थं॥ वृद्धान्॥ ज्ञानतपोवयोवृद्धान्निमंत्रयेत्॥
तथाचमनुः॥ वेदार्थवित्प्रवक्ताचब्रह्मचारीसहस्रशः॥ ज्ञातायुश्चैवविज्ञेयोब्राह्मणःपंक्तिपावनः॥ अनधीयानस्तत्कर्म

स्थान॥ पित्राद्यैस्वगता चगर्हिताता॥ स्वकर्मणिचयर्तमानान्निमंत्रयेत्॥ यथाहमनुः॥ दूरादेवपरीक्षेतब्राह्मणंवेदपार
॥टी॥ गं॥ तीर्थंतद्व्यकव्यानांप्रदानेसोऽतिथिः स्मृतः॥ दूरात्पितृपितामहारिक्रमतः॥ मायधानांनाहमनुः॥ जटिलम
धीयानंदुर्बलंकितवंतथा॥ याजयन्नियमेषूणांस्तांश्चश्राद्धेविवर्जयेत्॥ चिकित्सकान्देवलकान्मांसविक्रयिण
स्तथा॥ विषणेनचजीवंतोवर्ज्याःस्युर्हव्यकव्ययोः॥ प्रेष्योग्रामस्यराजश्चकुनखीक्ष्यावदूषकः॥ प्रतिरोधायुरोश्चैवय
क्ष्माग्निर्व्याधिश्चतथा॥ पशूपैंचपशुपालश्चपरिवेतानिराकृतिः॥ अस्यहिदूपरिवेत्तिश्चगणाभ्यंतरएवच॥ कुनी
वोऽवकीर्णीचदृषलीपतिरेवच॥ पौनर्भवश्चकाणश्चयस्यचोपपतिर्भवेत्॥ भृतकाध्यापकश्चैवभृतकाध्यापितस्त
था॥ भ्रूणहाग्नेयोसुतश्चैववागुष्टःकुंडगोलकौ॥ अकारणंपरित्यक्तामातापित्रोर्गुरोस्तथा॥ आत्मैर्यानेश्चसंबंधैःस
योगंपतितैर्गतः॥ आगारदाहीगरदःकुंडाशीसोमविक्रयी॥ समुद्रयायीवंदीचतैतिकःकूटकारकः॥ पित्राविवदमान
श्चकितवोमद्यपस्तथा॥ यापरोगाभिशस्तश्चहाभिक्षोरसविक्रयी॥ धनुःशराणांकर्ताचयश्चाग्नेदिधिषूपतिः॥ मि ॥टी॥

त्रश्चगृधूतवृत्तिश्चपुत्राचार्यस्तथैवच॥ आमरीगंडमालीचश्वित्र्यथोपिशुनस्तथा॥ उन्मत्तोधर्मवज्यस्त्रियेरनि
र्दयएवच॥ हस्तिगोश्वोष्ट्रदमकोयश्चात्मैर्यश्चसजीवति॥ पतिणापोषकश्चैवयुद्धाचार्यस्तथैवच॥ स्तोतसांभेदकश्चै
वतेषांयाजीयनेरतः॥ गृहसंवेशकोदूतोदृशारोपणएवच॥ श्वक्रीडीरेननीविचकन्यादूषकएवच॥ हिंस्रोदृषलवृ
त्तिश्चगणानांचैवयाजकः॥ आचारहीनःक्लीबश्चनित्यंयाचनकस्तथा॥ रुद्विजीविश्लीपरोचसन्निंदितएवच॥ अ
रुन्तुदोमाहिषिकःपरपूर्वापतिस्तथा॥ प्रेतनिर्यातकश्चैवयजनेनीयाःप्रयत्नतः॥ एतान्विगर्हिताचारान्नपंक्तेयान्द्वि
जाधमान्॥ द्विजातिप्रवरोविद्वानुभयत्रविवर्जयेत्॥ जटिलंब्रह्मचारिणं॥ अनधीयानमथयनरहितं॥ पूगानसमूहा
न्॥ निराकृतियोग्निमाधायाहुताग्निर्यजतेतुकं॥ यस्याधान्यंमासस्यार्द्धंवारानेतराभीक्ष्णान्॥ निराकृतांमि
त्रारीणांसविज्ञेयोनिराकृतिः॥ कुंडाशीजारजान्नभक्षी॥ प्रस्थचतुष्टयस्यान्नभक्षकश्च॥ गृहसंवेशकोगृहकारकोमू
ल्येनवृक्षरूपकः॥ मूल्येनवृक्षारोपयिता॥ प्रेतनिर्यातकोमूल्येन॥ उभयत्रदेयेपित्र्येचसुख्यकल्पानुकल्पभूतम्प्राहम

नुः॥यत्नेन भोजयेच्छ्राद्धे यद्वृत्तं वेदपारगं॥रक्षोघ्नमग्र्यमध्वर्युं तं रोगंघ्नं सप्तमागिनम्॥एषामन्यतमोयस्तु भुंजीतश्रा
॥ण्ड॥ द्धमर्चितः॥पितॄणांतस्य तृप्तिः स्याच्छाश्वतीसाप्तपौरुषी॥एषवैप्रथमःकल्पःप्रदाने हव्यकव्ययोः॥अनुकल्पस्त्वय
मेयः सदासद्भिरनुष्ठितः॥मातामहंमातुलंचस्वस्रीयंश्वशुरंगुरुं॥दौहित्रंविट्पतिंबंधुमृत्विग्याज्यौचभोजयेत्॥
अपरेतुपूर्वोक्तानांविशेषणमाचक्षते॥अभावेपिश्रोत्रियान्॥पूर्वोक्तानामभावेऽनिंदितान्श्रोत्रियान्पंचमंत्रयेत्॥अ
पिरत्रभिन्नक्रमकः॥यथाहवसिष्ठः॥श्रोत्रियानपिगुणवतोभोजयेत्॥द्विर्नग्नशुक्लविक्लिधनूपावदंतविद्रूपजननव्या
धितयंगिश्वित्रिकुष्ठिकुनखियजें॥द्विर्नग्नान्वर्जयेत्पूर्वोक्तांश्चमंत्रयेदित्यर्थः॥द्विर्नग्नमाहुः॥सुमनुः॥यस्यस्त्रिपुरुषा
रासीदुभयोर्गजेत्रयोरपियेरस्यान्नेश्वविछेदोद्विर्नग्नःपरिकीर्तितः॥शुक्लान्निगौरः॥विक्लिधोदंतुरः॥तथाहसुम
नुः॥यस्यनेत्रोधरोष्ठाभ्यांध्रायतेरसनायदा॥विक्लिधःसतुविज्ञेयोब्राह्मणःपंक्तिदूषणः॥विक्लिधोश्वित्रिकाबहु
लरतिकृत्यनतुः॥गलद्व्रणरतिर्गलधरः॥क्षयादंतः॥स्वभावात्क्षतदंतः॥अपरेतुक्षयादंतरतिपंक्तिरत्नत्रयमध्ये ॥ण॥

क्षुरदंतयुक्तरतिमाचक्षते॥विद्रूपजननरतिः॥लिङ्गचर्मणिकेषांचिद्दोषःक्रियतेतत्रस्त्रीचित्तरंजनार्थंकाश्चसक
लकर्म्यंतरतिराश्विन्यांयेषुप्रसिद्धः॥व्याधितोव्याधियुक्तः॥व्यंगोविकलेंद्रियः॥यथाहदेवलः॥उन्मादस्त्वंगहीनो
राजयक्ष्माश्वासोमधुमेहोभगंदरोमहोदरमपस्मारीसप्तमेपापरोगाः॥जडांधकाणबधिरकुणिरितिविकलेंद्रियः॥
उभयभागसंक्रेदितदुष्टव्रणाःपापिष्टतमापरेपठंतिनश्वेतिः॥एतेपंचविधाःश्रोक्तावर्जनीयानराधमाः॥श्वित्रीश्वे
तकुष्ठीसुपाध्यायःस्थूलपादरतिगुरुः॥अनुपाधिना॥संकुचितनखकुनखी॥अनिमंत्रितोनापक्कामेत्॥अ
न्येनभोजान्नेनश्राद्धार्थमामंत्रितोपक्कामेत्॥अंगीकुर्यादित्यर्थः॥अथवानापक्कामेन्निमंत्रितधर्मान्नाभिलंघयेत्
॥यथाहमनुः॥क्केलितस्तूपथान्यायंहव्यकव्येद्विजोत्तमाः॥कृथंचिदप्यतिक्रामेत्सापश्यूकरतांव्रजेत्॥निमंत्रितोन्य
त्रान्नंनप्रतिगृह्णीयात्॥भोजनांतरंवानकुर्यात्॥यथाहदेवलः॥पूर्वंनिमंत्रितोऽन्यस्यदिकुर्यात्प्रतिग्रहं॥भुक्ताहारो
पिवाभुंक्तेसुकृतंतस्यनश्यति॥भोजनांतरनिषेधमाहहारीतः॥आरब्धेवाभोजनमासमापनात्॥आरब्धेनिमंत्र

णेऽन्ते सति श्राद्धभोजनपर्यंतमभोजयत्। भोजनांतरनिषेधः॥ अन्येनामंत्रितस्यान्यश्राद्धग्रहणेदोषमाह॥ मार्क
॥९॥ ण्डेयपुराणे व्यासः॥ भुंक्ते श्राद्धं तु योऽन्यस्य नरोऽन्येनानिमंत्रितः॥ दैवेवाप्यथवापित्र्ये सतुनिष्फलभाग्भवेत्॥ स्त्रीणां कुचे
नाचान्यान्श्राद्धस्त्रीनुपवेश्यदैवेयुग्मान्यथा शक्ति पित्र्य एकैकस्मिन्द्वयान्॥ अस्यार्थः॥ स्नाता ऋतुचीन
अशौचादिरहितान्॥ श्राद्धं तानुपवेश्यश्राद्धं कुर्यादिति याज्ञवल्क्यः॥ देवलः॥ ये चात्र विश्वेदेवार्थे विप्राः पूर्वंनिमं
त्रिताः॥ प्राङ्मुखान्यासनान्येषां हिरण्यंहितानि॥ दक्षिणासुखयुक्तानि पितॄणामासनानिच॥ स्नानाचमनभोज्यांशु
चित्वप्रेतस्पर्शनिरासार्थं॥ शुचिभिरस्नातानिति॥ स्नानस्यावश्यकत्वज्ञापनार्थमभ्यंगादिपूर्वस्नानार्थंच॥ अस्नानदो
षमाह महाभारते॥ दैवंयत्रहिपित्र्यंवाश्नीयाद्ब्राह्मणादिषु॥ अस्नातोब्राह्मणोराजंस्तस्याधर्मोगवान्तके॥ देवलः॥ ततो
निवृत्तेमध्याह्नेऽपराह्णतलोमनस्वान्द्विजान्वा॥ अभिगम्ययथापूर्वंप्रयतेरंतधावनं॥ तैलमुद्वर्तनंस्नानंस्नानीयंचपृथग्
विधं॥ पात्रैरौदुंबरैर्दार्ह्मैश्चदैवेसपूर्वकं॥ ततःस्नात्वानिवृत्तेभ्यः प्रत्युत्थायकृतांजलिः॥ पाद्यमाचमनीयंचसंप्रयच्छेद्य ॥९०॥

ग्राकर्मं॥ श्राङ्मुखान्युग्मान्दैवान्पित्र्येऽयुग्मान्दक्षिणामुखान्॥ एकैकस्यपित्र्यार्हेस्त्रीन्स्त्रीन्युग्मानितिबहुवचनोदेवे
देवान्॥ तथाचगौतमः॥ नचापरान्भोजयेदयुजोयथोत्साहंवा॥ आश्वलायनगृह्ये॥ एकैकमेकैकस्यद्वौद्वौस्त्रीस्त्रीन्वा
रद्वौफलभूयस्त्वं॥ नत्वेकैकंसर्वेषांपिंडैर्व्याख्यातं॥ कामंमनाद्येद्वौद्वावितिवृद्धिविप्रियं॥ त्रीस्त्रीनितिपार्थैर्वणविषयम्
अथातःपार्वणश्राद्धेकाम्यआसुरविकरसुपक्रमात्॥ पिंडैर्व्याख्यातमिति॥ यथासर्वेषांमेकः पिंडोनभवति॥ ततथैको
ब्राह्मणोनभवतीत्यर्थः॥ कामंमनाद्येदितिअनाद्येसपिंडीकरणेतरेकामंमेकोपिकर्तव्यः॥ सपिंडीकरणेपुनस्त्रयोब्रा
ह्मणाःकर्तव्याः॥ द्वौवादैवेत्रीन्पित्र्ये॥ ब्राह्मणविस्तरनिषेधश्रवणात्॥ युग्मायुग्मव्यवस्थेयं॥ दैवेद्वौपित्र्येत्रीणिरतिग
वानाद्योऽन्नावधारणे॥ यथाहमनुः॥ द्वौदैवेपितृकृत्येत्रीनेकैकमुभयत्रवा॥ भोजनेत्वसमर्थोपिनप्रसज्येतविस्तरं॥ सक्रि
यान्देवब्राह्मणौचदैवंचब्राह्मणसंपदः॥ पंचैतान्विस्तरोहंतितस्मान्नेहेतविस्तरम्॥ ब्रह्मपुराणे॥ दैवेकालधनाभावा
देकैकमुभयत्रवा॥ नोक्तान्वितानुसारेणभोजयेदन्यवेश्मनि॥ यस्माद्ब्राह्मणबाहुल्याद्धोमोबहुतरोभवेत्॥ श्राद्धनाशो

मोननागराः॥श्राद्धतंत्रस्यविस्मृतिः॥उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्कर्तृनिराहारतथाशुचौकृतेपितृयज्ञादावप्यनोजनात्तेनैव
॥१॥ षण्विधाःपदेनाकालधनाभावेपक्षांतरमाहाएकैकसुमयत्रया॥उभयत्रदैवेपित्र्येवाब्राह्मणाद्यभावेएकैकंभोजयेदित्यर्थः
मातामहानांचैवं॥स्त्रीनेकैकस्यैकैकंत्रयाणामेकंवादद्यान्निरेवंगात्॥तंत्रंवावैश्वदेविकं॥वैश्वदेविकंतंत्रेणवा॥अय
मर्थः॥मातामहानांविश्वेदेवश्राद्धेयगाभाव्यं॥अथवापितृमातामहपक्षयोरेकमेववैश्वदेवश्राद्धं॥यात्तयत्स्यात्॥अप
राह्णेसमभ्यर्च्यस्वागतेनागतांस्तान्पवित्रपाणिरासनेषूपवेशयेत्॥प्रयुग्मान्दैवेयथाशक्तिपित्र्येऽयुग्मे॥
स्तथैवच॥परिस्रुतेशुचौदेशेदक्षिणाप्रवणेतथा॥द्वौदैवेप्राक्त्रयंपित्र्यउदगेकैकमेवच॥मातामहानामथेयंतंत्रं
वावैश्वदेविकं॥नवममुहूर्तादूर्ध्वंत्रयोमुहूर्ताअपराह्णः॥मत्स्यपुराणे॥प्रातःकालोमुहूर्तस्त्रींस्त्रींल्लवस्तावदेवतु॥मध्या
न्हःस्त्रिमुहूर्तःस्याच्छ्राद्धंतत्रनकारयेत्॥राक्षसानामसावेलागर्हितासर्वकर्मसु॥अहोमुहूर्तविख्यातापंचचसर्वदा
॥तत्राष्टमोमुहूर्तोयःसकालःकुतपःस्मृतः॥मध्याह्नेसर्वदायस्मात्मेरोर्भवतिभास्करः॥तस्मादनंतफलदस्तत्रारंभो ॥१९॥

विधीयते॥अहापंचदशोभागोमुहूर्तइतिसंज्ञया॥सर्वेतुतौदृश्यौवापंचदशमुहूर्ताभवंति॥यत्तुविष्णुपुराणवचना
त्॥अष्टादशमुहूर्तेयदुनारायणपश्चिमं॥अन्होभवतीति॥तद्दक्षयस्यमुहूर्तसंज्ञयाऽवगंतव्यं॥तत्राभैरंभोविधीयत
इति॥एकोद्दिष्टस्येतिनोषः॥मध्याह्नेतुस्वविधानात्॥तथाब्रह्मपुराणे॥पूर्वाह्णेमातृकंश्राद्धमपराह्णेतुपैतृकं॥एकोद्दि
ष्टंतुमध्याह्नेप्रातर्दृष्टिनिमित्तकमिति॥नांदीमुखस्यैषगुणाहानात्॥पैतृकंपार्वणंश्राद्धं॥यमुदग्नामुहूर्तोर्ध्वंपा
र्वणंश्राद्धंविहितं॥तत्रापिविषयं॥नवममुहूर्तोर्ध्वमपराह्णः॥अपराह्णेपितृपित्र्यउदगिति॥कात्यायनदर्शनात्॥दग्नाम
मुहूर्तेपिंडपित्र्यस्तस्तदूर्ध्वंश्राद्धंनिरग्निभिस्तुनवममुहूर्तादूर्ध्वमेवकर्तव्यं॥पिंडान्वाहार्यकंश्राद्धंक्षीणेराजभिरास्यते
॥यासरस्यतृतीयेनाग्निसंध्यासमीपतः॥इतिवचनंसाग्निविषयं॥पंचदशमुहूर्तात्मकस्यदिनस्यशेषपंचमुहूर्तकंतृ
तीयोभागः॥वायुपुराणे॥शुक्लपक्षस्यपूर्वाह्णेश्राद्धंकुर्याद्विचक्षणः॥कृष्णपक्षापराह्णेतुरौहिणेयंनलंघयेत्॥रौहिणेयोनवम
मुहूर्तः॥तन्नलंघयेदनस्नोत्॥तमतीत्यश्राद्धंकुर्यादित्यर्थः॥उक्तकालासंभवेसंध्यायांविरोधितरात्रीतरकालेश्राद्धंकर्तव्यं

॥दुनपारिकालविधानंतुमासास्यार्थे॥तथाचमनुः॥रात्रौश्राद्धंनकुर्वीतनक्षत्रासाहिकीर्तिता॥संध्ययोरुभयोश्चैव॥
॥१२॥ सूर्येचैवचिरोदिते॥परिभपराह्णावेवश्राद्धंतदाअपराह्णप्रतिषेधःस्यात्॥किंचसंवत्सरिकश्राद्धादौचनिषेधस्कुटित
वृत्तादरिनदृषे॥पिमध्यान्हादिसंबंधाभावेश्राद्धविलोपप्रसंगात्॥ततश्चांगानुरोधात्प्रधानबाधःस्यात्॥मताह्निदुरु
र्तव्यमतिमासंतुयत्सरं॥प्रतिसंवत्सरंचैवमाद्यमेकादशेहनीति॥यात्रुरुषा॥दिवचनाभावश्चस्यात्॥तस्मादास्तोक्तं
दि मेवसाधु॥यत्रचतिथेर्द्वित्वादिनद्वयेव्यपराह्णसंबंधाभावस्तत्र
रात्रुरूपक्षेयउदयसंबंधितिथिरंदमादरणीयम्॥रूपक्षयेतत्संमितसंबंधीति॥तथाचविष्णुधर्मोत्तरे॥शुक्ल
पक्षेतिथिर्याह्यायस्यामभ्युदितेरविः॥रूपक्षयेपनेथिर्यास्यायस्यामस्तमितोरविः॥अमावास्यांत्विमंभवस्था॥यत्र
चतुर्दशीदिनेऽमावास्यामहरत्रयादूर्ध्वंभवति॥परदिनेवामावास्यामहरत्रयंनव्याप्नोतिअतएवपूर्वदिनएवश्राद्धं॥तथा
चछंदोगपरिशिष्टे॥यत्रचतुर्दशीयमंतुरुद्यमनुपूरयेत्॥अमावास्यांप्रयाणांतदैवश्राद्धमिष्यते॥चतुर्दश्यास्तुसी ॥८॥

यामंमावस्यापूर्वेरितिसंबंधः॥चतुर्दश्यायामरतिर्देवलः॥यत्तुपरदिनेमहरत्रेवाप्नोतितत्रापरदिनएवश्रा
द्धं॥वृद्धिमानामावास्यालभेचेत्परेह्नि॥यामास्तुनधिकंत्रापिपित्र्यंतत्तोभवेत्॥तथायदुक्तम्॥----
--------चं-मा॥तत्रयापेक्षयातेयंक्षीणेराजनिसर्षि॥यत्रोक्तं॥दृश्यमानेपितच्चतुर्दश्यापेक्षया॥अमा
वास्यांप्रतीक्षेततदंतेवापिनिर्वपेत्॥आ---काभ्यांकृतिसूत्रयोर्विषयोविभक्तःदर्शितः॥तथाचकृतिः॥एव
मेसोमोराजारेवानामन्यंचंद्रमाःसएतांरात्रिंक्षीणेददाति॥तथायदैवंनपुरस्तान्नपश्चाद्ददौ
ऽवैभ्योददाति॥चतुर्दशीनियमपक्षेचैतन्नयुक्तेततआह॥यत्रोक्तं॥यदेहस्थेनेति॥अयमर्थः॥उक्तयायदुक्तम्॥य
दहश्चंद्रमानदृश्यतेक्षीणेराजनिचेतिच॥तत्रयापेक्षयाऽमावास्यापेक्षयातेयं॥क्षीयतेचंद्रमाअस्मिन्दृतिक्षयोद
र्शः॥चतुर्दशीनिर्भोपापेक्षयासूत्रकारेणोक्तंनिदर्शितं॥यत्रोक्तमितिदृश्यमानेऽप्येकरागताध्यायतातिसूत्रम्
चतुर्दशीनिर्भोपापेक्षया॥सूत्रकारेणोक्तमित्यर्थः॥एकरात्रदृश्यमानेपिचंद्रमस्यमावास्यागताध्यायभवतिगताग्राह्यः॥

।।वित्तलोकगमनायअध्याअनयेतिगर्ग।ताध्या।।एकदेतियदाचतुर्दशीयाममित्यनेनोपरिष्टात्तिथिमयेपूर्वदिनेश्राद्धविधा
।।१३।। ।।एवंभूतेचविषयेपूर्वदिनेश्राद्धविधायकम्।।उत्तरदिनेश्राद्धापवादकमर्थवादमाह।।अष्टमेंशेचतुर्दश्याःक्षीणोभवतिचंद्र
माः।।अमावास्याह्नमेवंशेपुनःक्षिप्तभवेदहु।।मार्गशीर्षज्येष्ठामाघास्वयोन्यथाभवत्तदादर्शितुमर्थवादान्तरमाह।।आ
ग्रहायणीमाघास्यानथाज्येष्ठस्यफाल्गुनेवद।।विनोदमाघींवदंतेचंद्रवाहविनोदनाः।।अत्राहुराद्येमृदूरेवतिष्टतेचतुर्थे
भोगोनकलावशिष्टः।।तरंतएवक्षयमेतिकृत्स्नएवंकृतिभ्यकथिनोवदन्ति।।चतुर्थभागेनऊनाषाकलातयाकलयाअ
वशिष्टः।।कलातृतीयभागेनूतिष्टतिरित्यर्थः।।आरतेअमावास्यान्ते।।ततोअयमर्थः।।अमयोर्मासयोश्चतुर्दशीयामत्र
आपिनापरदिनेचामावास्यात्रुटिवद्यात।।प्रहरत्रयेयत्रव्याप्नोतितथापिपरदिनएवश्राद्धम्।।यस्मिन्नेवंअधिमासःपतति
तदाद्विकक्षयेहुनरेवमतातिद्विर्द्वैधेपूर्वदिनएवकर्तव्यम्।।तथाचयस्मिन्नहेद्वादशीकश्चयमस्तस्मिंस्तृतीयोपरिहन्यो
नोपलभ्यते।।एवंवारंचंद्रमसोविदित्वाक्षीणेतस्मिंनपराह्णेवद्यात्।।यद्योमासः।।तृतीयोज्येष्ठस्तत्रैवंत्रादित्यान्मासानाद ।।१३।।

यदंतेपूर्वदिनेमुहूर्तोनप्रहरत्रयेऽमावास्यापरदिनेदर्शेदशमुहूर्तोत्तरत्रयमधिकंव्याप्नोति।।तद्विषयमाह।।सन्निम्लुच्या
दुर्दिनाद्यामावास्याभवेत्कचित्।।स्वर्धिकांतांविदुः।।केचिद्दुहुताध्यमितिशंखपरे।।स्वर्धिकांनिर्मितोऽर्थः।।तदाअवस्रा
साह्वयहारीतः।।त्रिमुहूर्तविकर्तव्यापूर्वदर्शाचव---नौ।।दुहूरध्यर्धभिःकार्यायत्रेंदुःसाभगीतिभिः।।दृश्यतेचंद्रमा
अस्यामितिदर्शः।।पूर्णातिथिःकलाखादधिकरणेच।।अत्रापरार्थमाह।।अर्धमानंमामावास्यालभेद्वेदपरेहनि।।या
म्यास्त्रीनधिकान्याप्तिपित्र्यंतस्तोभवेत्।।एतेनपरदिनेऽमावास्यायाःप्रहरत्रयव्याप्तौपूर्वदिनेसर्वथानश्राद्धंदर्शपरान्ह
प्रसंगेननिरूपितोदर्शेदसुपरमाप्रकृतमुच्यते।।विश्वेदेवानामाहवदृहस्पतिः।।दर्शश्राद्धेऋतुर्दक्षसत्योनांदीमुखोवसुः।ने
मित्तिकंकाम्यमोकाम्येवधुमिलीवनोपुरूरवोमाद्रवौश्वपार्वणेसमुदाहृतौ।।दर्शश्राद्धेयतनिमित्तश्राद्धे।।नैमित्तिकंहि
कर्तव्यंग्रहणेचंद्रसूर्ययोः।।आत्मनांचमरणेनारकोस्मृतोऽन्यथेतिब्रह्मपुराणोक्तनैमित्तिकेऽग्निपुराणे।।नयानाल
भतेहेयौकालकामौसदैवहि।।अपिकृच्छ्रागतेसूर्येकाम्येवधुरिलोत्रतौ।।काम्योकामायविहितेश्राद्धेश्रुतिस्मृतौ

ना॥श्रद्धा॥तदुपासनायांकालान्तरंभावेतानं॥तथाचितोक्तंश्राद्धंकुर्वीतः॥अन्येतुश्राद्धंप्रतितुथिंश्रद्धामाहुः॥इ
कैनापितापरपक्षमतिक्रामेत॥अनेनायनद्वयंकर्तव्यतामिहिता॥तत्रहेतुमाह॥मासिर्वोसिवोसनमितिश्रुतेः॥प्रजापति
पितृनउवाच॥योयुष्माकंमासिमास्यन्नंतत्पाचश्रुतिः॥अथैनंपितरःप्राचीनावीतिनःसद्यंजान्वाच्योपासीरेस्नान
ब्रूयात्मासिमासियोन्नंस्वधायोमनोनमोब्रह्मंरमाद्योज्योतिरितिः॥अनेनचहेतुमन्निगदेनामावास्यांश्राद्धस्यावश्यकर्तव्यत्वमुक्तम्॥अतद्वाएतन्मासिमासेवपितृभ्योदर्शोयदैवैनमुरस्ताज्जपश्चाद्दर्शोऽथैभ्योदर्शातिएवमेवैसोमीरा
जारेयानामन्नमिवादिकयाचुसापपूर्वेश्रुतिस्तुमासीतिपरस्यानियततिथिवाचकस्यामावास्यावाचकतापतिपादितेत
थैः॥तदयमर्थः॥पूर्वेद्युरपरपक्षस्यश्राद्धकालत्वमुक्तं सत्रऋतावंचमीप्रभृतिमारभ्यश्राद्धमभिहितं॥नअकरणेप्रत्यवायः॥
दर्शानींसमायथायाचक्रुरुपन्यासेनामावास्यायामकरणेप्रत्यवायोदर्शितः॥तथाचस्मृतिः॥नित्यंपितृयःश्राद्धंप्रमी
तपितृकोद्विजः॥इदुःखेमासिमासिप्रायश्चित्तीयतेतुसः॥अथधर्मः॥तरहः शुचिरक्रोधनोत्वरितोप्रमत्तः सत्यवादीस्या

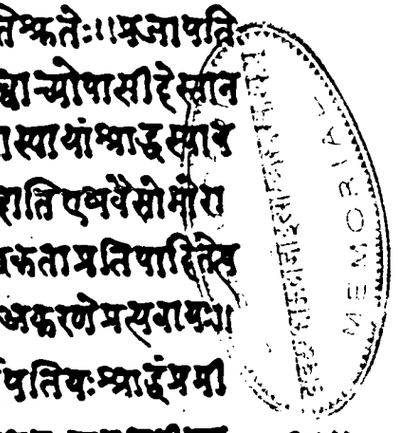

रध्वमैथुनश्रमस्वाध्यायान्वर्जयेत्॥तस्मिन्नहनिश्राद्धिनेश्राद्धांगभूतमंत्रेणसंभवात्॥पूर्वेद्युरनिमन्त्रितश्राद्धिनश्चं
॥तेनोभयत्रिनेएतेनियमाः॥अथाधिगमनेहोषमाह॥यमः॥आमंत्रितस्तुयःश्राद्धेअध्वानंप्रतिपद्यते॥भवंतिपित
रस्तस्यतंमासंपांशुभोजनाः॥अत्वरितः॥त्वरारहितः॥तथाचमनुः॥त्रीणिश्राद्धेपवित्राणिदौहित्रंकुतपस्तिलाः॥त्री
णिरात्रमहंसंतिनोचमक्रोधमत्वरमः॥आवाहनादिवाग्यतउपस्पृशेनातः॥आवाहनाद्यावाहनंमारभ्यआउपस्पर्श
नाद्भोक्तुराचमनपर्यंतंवाग्यतोमौनीकर्तृभवेदितिसंबंधः॥आमंत्रितास्त्वेवं॥अस्यार्थः॥आमंत्रयित्वापूर्वेधर्म्मशुचिश्रा
द्धेनियमायेऽभिहिताः॥आमंत्रितास्त्वब्राह्मणाश्चएवंयताभवेयुः॥यथाहमनुः॥आमंत्रितोद्विजःपित्र्येनियतात्मामै
त्रेसदा॥नचचंद्रास्तथधीयीतयस्यश्राद्धंचतद्भवेत्॥विष्णुपुराणे॥वर्ज्यानिकुर्वीताश्राद्धंक्रोधोध्वगमनंत्यजा॥भोक्तुरथा
वरार्जनंरक्षयमेतन्नशस्यते॥दैवेपूर्वेश्राद्धं॥एकोद्दिष्टंनित्यश्राद्धव्यतिरिक्तंयत्किंचिच्छ्राद्धंतद्दैवपूर्वेदेहितव्यं॥मनुरा
हःत्रेषामारक्षभूतंतुदैवपूर्वंनियोजयेत्॥रक्षांसिहिविलुप्येतिश्राद्धमारक्षवर्जितं॥तथादैवार्द्धंतंतदाहेतपित्र्याद्यतं

तन्नप्रवेत्।।पित्र्यादंतंत्रीहमानःशिप्रंनक्षतिसान्वयः।।देवलः।।यद्यद्यत्कीयतेकर्मवैश्विकंब्राह्मणान्प्रति।।तत्सर्वंतत्
।।१५।। कृतंवैश्वदेवस्यपूर्वकम्।।विष्णुपित्र्यंतवदुपचारः।।प्रित्र्येश्राद्धेविष्णुपित्र्यंसवदुपचाररत्नेनदक्षिणामुखंप्रा
चीनावीतित्वंयामन्नानुपातित्वंनिरिष्टंम्।।मनुराह।।प्राचीनावीतिनासम्यगपसव्यमतंद्रिताःपित्र्यमानिधनात्कार्यंवि
त्रियहर्भपाणिनाः।।यंहोगपरिक्षिप्तंकासायनः।।दक्षिणपातयेज्जानुदेवान्परिचरन्सदा।।पातयेदितरंजानुंपितॄन्पा
रिचरन्सदा।।द्विगुणास्तुकुशाःपित्र्येतत्रैवहिनिसर्गतोद्विगुणीकृतादर्भाभवंति।।पारिक्षोश्राद्धेवैश्व
जयरत्नम्।।हारीतः।।दर्भैरदिग्भिस्तिलैरहीनंतत्स्यान्मधास्तुतेस्वेविधिनान्वानुपूर्वेणअक्षयंपरिकल्पयेद्वा।।बौधा
नः।।प्रदक्षिणंतुदेवानांपितॄणामप्रदक्षिणम्।।देवानामजवोदर्भाःपितॄणांद्विगुणाःस्मृताः।।पवित्रपाणिरेवाग्रासीनस
देत्र।।पित्र्यरतिर्विशेषातिदिष्टमनुधनञ्जयंसूर्यत्रेरत्रिरर्णात्।।तेनप्रछतेश्राद्धेपवित्रपाणिःकुशपाणिरासीनश्चा
रेद्यात्।।पवित्रवाक्योऽनुवचनः।।पवित्रेस्थोवैष्णव्यौसवितुर्वःप्रसवउत्पुनाम्यच्छिद्रेणपवित्रेणसूर्यस्यरश्मिभिः।।तस्यतेपवित्रपतस्यकामधुक्षः।।
।।१५।।

आवाहनादिप्रश्नेषुपंक्तिभूईनंपित्र्यब्राह्मणंदृष्ट्वेत्।।सप्तम्यर्थेवर्तमानापित्र्यब्राह्मणस्यपंक्तिभूईनत्वम्।।मनुव
चनादध्यवसेयं।।तथाचमनुः।।दैवकार्यात्तद्विजातीनांपित्र्यकार्येविशिष्यते।।दैवंहिपितृकार्यस्यपूर्वमाप्यायनंस्मृतं।।त
द्धोगपरिक्षिप्तंकासायनः।।पित्र्येयापंक्तिभूईनंतत्स्यपानावनग्निकः।।पक्षांतरमाह।।सर्वान्वादृष्ट्वेत्।।आसनेषुद
र्भानास्तीर्यपश्चाद्विश्वेदेवानावाहयिष्यतिदर्भान्विष्टरार्थान्दैवेकरसुयुग्मात्।।पित्र्येऽयुग्माद्द्विगुणात्।
आसनेष्वास्तीर्यदत्वाविश्वान्देवानावाहयिष्यतिदृष्ट्वेत्।।आसनग्रहणंहस्तेहुत्वासनदानप्रतिषेधार्थम्।।आहूतार्षा
जिनाः।।दर्भांश्चैवासनेदद्यात्तनुपाणौकुशांश्चनः।।पितृन्देवमनुष्याणांमेवंतत्सिद्धिमाप्नुयात्।।आहूतवत्काः।।पाणि
प्रक्षालनंदत्वाविष्टरार्थंकुशानपि।।आवाहयेदनुज्ञातोविश्वेदेवासदस्यृचा।।येतत्रवेश्वनतापूर्वमास्तरणमितितेआस्
त्रकमवाद्योयातवत्कवचनंवाध्यम्।।आवाहयेत्वनुज्ञातोविश्वेदेवासःआगृतोत्यनयाऋचाद्यकार्यंविश्वेदेवाःशृणु
तेमंमितिजपित्वापितृनावाहयिष्यतिदृष्ट्वायेसतुज्ञातउशंतस्तेत्यनयावास्यावाकार्यायंतुनरतिजपित्वायाहि

यरसचमसेषुपवित्रंतर्हितेषेकैकस्मिन्नपत्रासिंचति।अन्नोदेवीरितिद्वित्रैरायाह्येतुनोतोविश्वेदेवासआग
॥१६। तेस्तयर्भावाह्यविश्वान्देवान्देवयाजनायभूमिंयवैरवकीर्यविश्वेदेवा।शृणुतेममितिजपेत्।ततःपितृनावा
ह्यपित्रायाह्यपितृभ्रातृव्यजनाअभूमिंतिलैरवकीर्यआयंतुनःपितरइतिजपन्।अत्रचयद्यपिअवकीर्येतिसामान्ये
नोक्तंतथापिदेवेयवैपित्र्येतिलैरितिबोद्धव्यम्।तथाचयाज्ञवल्क्यः।यवैरवकीर्यथभाजनेसपवित्रकेऽन्नोदेवी
पयःसिंचेत्यवोसीतियवास्तथा॥यादृच्यादतिमंत्रेणहस्तेयर्घंविनिक्षिपेत्।तथाःअक्षय्यंततःकृत्वापितृणाम
प्रदक्षिणं॥द्विगुणंसक्तुकुशानास्तृत्वाउशंतस्त्वेत्यृचापितृन्।आवाह्यतत्रतुस्तोजपेद्यंतुनस्ततः॥यवार्थास्तुतिलैः
कार्यकुर्यादर्घादिदर्शवत्।ततःपालाशवैल्वकृतकाम्यवैल्वखादिरौदुंबरेषुचमसेषुअनंतर्गर्भसायंप्रातेत्रमात्रकुशा
द्वयसहितेषु।अन्नोदेवीरितिमंत्रेणएकैकस्मिन्यवोनिषिंचेत्।यत्तियदक्षानाहृक्षतिः।नेयैपालाशाःसुरथावैल्वकृता
वैल्याः।खादिरौदुंबराःकाम्यर्थमयतिहियत्तियदक्षारतिपवित्रकरणमाह।कात्यायनः।कुशैःसमाहृत्यकृणोत्यनेनाग्नौकरणं ॥१६॥

न्तर्गर्भैकुशैःस्त्रियतिपवित्रेस्थइति।यंद्वेषोगपरिक्षिप्तंकात्यायनः।अनंतर्गर्भिणंसाग्रंकौशंद्विदलमेवच।प्रादेश
मात्रंविप्रेयंपवित्रंयत्रकुत्रचिदा।एकैकस्मिन्नेवयतिलानावपति॥तिलोसितिमंत्रेणयोगोसयोनइतिनिर्मितः॥प्रलम्भिः
पृक्तस्वधयापितृन्लोकान्प्रीणाहिनःस्वाहेति॥सत्येकैकस्मिन्यवेनाहृतेनैवजलासेकासंभवतेऽतएवमूलसूत्रे
एकैकस्मिन्नितिहृतंतेनमंत्राद्दत्वाप्रतिचमसंजलसेकः॥दृढंचएकैकस्मिन्नित्यनुवर्ततेतिलोसीतिमंत्रेणबहुवचनान्न
पित्र्यपदपाठसामर्थ्यादनाहृतेनैवमंत्रेणसर्वेचमसेषुतिलप्रक्षेपोयुज्यतइतिन्यायस्यापवादार्थंपुनरप्याह।एकैकस्मि
न्नेवतिलानावपातीतितिलानावपेदित्यर्थः।अत्रप्राधान्येनतिलप्रक्षेपोऽभिहितोयवोसीतियवांस्तथेतिस्तिवितया
नुवाक्यावचनात्।दैवेयवःप्रक्षेपोऽधिगंतव्यः।सौवर्णराजतौदुम्बरखड्गमणिमयानांपात्रायणंमन्यतमेषुयानिवा
विद्यतेऽउदुंबरंताम्रमयंउदुंबरवृक्षभवत्वतुयत्तियदक्षचमसेष्वित्यनेनैवोक्तत्वात्।यानिवाविद्यतइतिप्रतिषिद्धे
तराणिअवगंतव्यानि।छंदोगपरिशिष्टं।आसुरेणतुपात्रेणयस्तूष्णीतिलोदकं।पितरस्तस्यनाश्नंतिरक्षांसिपंच

चाक्षुलालचक्रनिष्पन्नमासुरंमन्त्रमयंस्मृतं॥तदेवहस्तघटितंस्यात्पारिभरैविकंभवेत्॥पत्रपुटेसुवा
॥७॥ यत्रियद्दृस्यपत्रपुटेत्रितिबोध्यम्॥एकैकस्मैदद्यैकेनदद्यात्॥सपवित्रेणहस्तेन॥पारिभाषाभवसंभवभूवुर्वाभं
त्तरिक्षाउतपार्थिवीर्या॥हिरण्यवर्णायत्रियास्तानआपःश्रियासन्त्स्योनाःसुहवाभवंतिसप्तैवैतेऽर्घदति॥एकैकस्य
पित्रादेः॥एकैकेनपवित्रेणएतेनअर्घेतंत्रभागोरक्षितः॥तथाचछंदोगपरिशिष्टं॥अर्घेऽपसव्येदक्षैरविष्टरानेयने
जने॥तंत्रस्युर्निवृतिःस्यात्स्वधावाचनिकेजपेः॥सपवित्रेणहस्तेत्रितिः॥पितुर्यतोब्राह्मणास्तेषांसपवित्रेणजलेछोत
रेणहस्तेनपितुरेकस्मैकोऽर्घोदातव्यः॥एवंपितामह्योः॥तेनब्राह्मणेत्रयपात्राणिक्षिप्तुपित्रादीनामिमंतपाः॥यूनुमस्य
पुराणयचनंः॥विश्वान्देवान्यवैःपुष्पैरभ्यर्चासनपूर्वकं॥पूरयेत्पात्रयुग्मंतुस्थाप्यदर्भपवित्रके॥अत्रहिपात्रयुग्मंप्रतीप
तेतहपिनब्राह्मणयुग्मापेक्षयाः॥किंतुपितृपितामहप्रभयोः॥टपगविश्वेदेवब्राह्मणापेक्षयाः॥तंत्रपात्रेतुवैरन्यवकोर्घाय
भाजनेसपवित्रकरतिः॥यादिभारतिमंत्रेणहस्तेअर्घंदिनिक्षिपेत्॥रतिलिखितयासूत्रकारवचनेभाजनत्रयस्यार्घदा ॥७

यस्यैकवचनेननिर्देशात्॥विश्वेषांदेवानामेकएवार्घः॥असावितिसंबुध्यंतनामोपलक्षणं॥तथाचपद्धतिब्राह्मे॥ब्रा
ह्मिकेकार्येइतिः॥तेनअमुकसगोत्रअमुकदेवशर्मन्नेषतेअर्घइतिराजसनेयिनांप्रयोगइतिः॥छंदोगानांहुएततेअ
र्घमितिनिर्णयः॥प्रथमेपात्रेसर्वेभ्यएवान्नमवनीयपित्रभ्यःस्थानमसीतिमूलंपात्रंनिधायेतिः॥संस्रवप्रदेनपात्र
संलग्नसूत्रमुच्यतेः॥छंदोगपरिशिष्टं॥पित्रभ्यइतिरत्नेषुउपवेश्यकुशेषुतान्॥गोत्रनामसमंत्र्यचित्तनध्यंप्रदापयेत्
॥प्रथमंपात्रंपित्रपात्रंतस्मिन्सर्वान्संस्रवान्पितामहमातामहारिसंबंधिनाःसंस्रवभागास्तूष्णीमत्रसंलग्नहवि
र्निष्पुनीसंस्रवान्यस्यसामर्थ्यादर्शनात्॥तथाचकात्यायनः॥स्रुचोप्रतिगृह्णातिसंस्रवभागइतिसंस्रवान्जुहोतिः पि
त्रपात्रमूलमधोमुखंकरोतिः॥कुर्यादपात्रिकश्चेत्संस्रवानितिः॥बहुवचनेनघटेतः॥तत्रयावत्संख्याकाःपूर्वसंस्रवा
स्तेषांपात्रेत्रयाविधानतः॥पित्रभ्यस्थानमसीतिमूलंपात्रंकरोत्यधः॥यतुयमवचनेऽपात्रत्रयसंस्रवस्यैकीकरणेनम्
लत्वविधानमुक्तम्॥तन्मत्वाखिन्नमातामहश्राद्धभावपक्षएवमंतव्यं॥यथाह्ययमः॥पैतृकंप्रथमंपात्रंतस्मिन्पेतामहा

न्यसेत् अपितामहंतांश्चोन्यस्य नोद्धरेन्न विचालयेत् स्थण्डिलसमन्यत्र नीत्वोद्धृत्य तंतथा॥ पात्रहलग्रहनस्याधः
॥८६॥ पितरस्तंत्रयंतिचेति पैतामहं संस्त्रवमिति सूत्रार्थः॥ तत्र मूलोद्धरणं पित्र्यब्राह्मणस्थानपार्श्वे॥ तथाचमत्स्यपुराणं॥ यांदिग्ये
त्सर्वमुत्सृज्य दद्याऊर्ध्वं धारिकं ततः॥ त्रस्त्रोतरं चानुपूर्व्यस्त्रा संस्त्रवमारिता॥ पितृमात्रे निधायाथ मूलमुत्तरतो न्यसेत्
॥ उत्तरे चास्य सौवर्णं तस्याः पार्श्वे भविष्यतीति महाभारतवचनात्॥ उत्तरद्वयेरामयवचनः॥ सचाचाराम्रो कुरेवेति पक्षु
पतिः॥ दक्षिणा सा प्राची॥ याप्रूर्णस्रोतम्रेति विश्वमिहि मुपक्रम्य ब्राह्मणश्चतेनुतरा प्राची हि मिति गंगाधरः॥
अत्रचसत्रेसंस्त्रवानेकीकृत्यतसात्रं पित्र्यस्थानमसीति कुशोपरिन्मूलंकुर्यात् पात्रान्तरेण विधानस्यात्युत्कत्वात्सा
तवत्प्राधान्यस्मरणात्पितृपात्रैः॥ यत्तुब्रह्मपुराणवचनं॥ ततस्तेष्वर्घपात्रेषुसविधानेषुतान्पितॄंस्तस्मै पाद्यार्घ
कुसमादिभिरितितद्येषामर्घसंश्रयोदकैः पित्रर्घसेचनविधिरस्तिन्तद्विषयमिदम्॥ विष्णुत्तरमितिपक्षुपतिभानूपाध्या
यौ॥ अत्रगंधपुष्पधूपदीपवासस्संचयहानम्॥ अर्घांतरासंभवात्॥ अत्रेसवसरानुसारेणमन्त्रेणास्मिन्नवसरेगंधा ॥८७॥

दीनांहानमितिसूत्रार्थः॥ अत्रयद्यपिगंधपुष्पधूपदीपाहारनानांमिलितानांप्रहानंप्रतीयतेतथापिस्वस्वंतरद्रव्येना
त्वागंधादीनामेकैकंदेयमितिमातामहाद्यन्तमुत्सृज्यदद्यात्॥ तथाचयंयोगयज्ञिकैर्लिंगंगंधोदकंचरातयंसन्निकर्षक्रमेण
तु॥ गंधान्ब्राह्मणसात्कुर्यात्पुष्पाण्यूतुभवानिच॥ धूपंचैवानुपूर्वेणअग्नौकुर्याद्ततःपरं॥ अनुलेपनमनुलेपोगंधो॥
गंधोदकंः सन्निकर्षक्रमेणसंबंधसान्निध्यक्रमेणप्रथमंदितुसैयमः॥ ततःपितामहादिरितिसूत्रार्थः॥ एवंचैकस्यगंधादिकं
सकलंप्रदायाऽपरस्यदेयमितिनिरस्तम्॥ तथासति॥ योसन्निकर्षोविप्रकर्षोवेतिगंधादिहानार्थंकात्यायनादिवचनेषुद
ष्टोससर्वत्रपक्षसंस्कारपूर्वंपक्षन्यायेनतौविधयौस्याताम्॥ उक्तार्थानुग्रहार्थम्॥ अत्रपुराणवचनात्॥ दद्यंनोपुष्प
मित्युक्तापुष्पाणिविनिवेदयेत्॥ यंअयंगोधूपरक्तक्षीतरस्तेतुवहततः॥ अयंवोहीपरक्तक्षीरोपंहृद्यंनिवेदयेत॥
अनंगलग्नंयद्वस्त्रंविभवेसतितद्युगमित्यादि॥ अर्घेऽपयोदकेचेतिलिखितपरिशिष्टवचनेनार्घहोतंत्रनिषेधात्॥
गंधादिहानाहोतंत्रंज्ञातास्तीतिप्रतीयते॥ अतएवअयंगोधूपरस्यहोतः प्रयस्यबहुवचनांतस्यप्रयोगः॥ ततश्चामुकगो

श्रास्मत्पितरमुकगोत्रपितामहमुकसगोत्रप्रपितामहमुकसगोत्रएषगंधः स्वधोतिनाममुचितंभवस्मादेवकःशब्दनिर्दे
शात्॥अमुकगोत्राःपितःपितामहप्रपितामहाएषगंधरतिप्रयोगमाहकश्चित्॥तत्रयुक्तम्॥तपासंतिआप्तोमो
हितत्॥मिलतानांपित्रादीनांदेवतासंस्यात्॥नचैवंविष्णादिवचनविरोधात॥यथाहविष्णुः॥नमोविश्वेभ्योदेवेभ्यः
सेवमाहौत्राध्रुवयोर्निवेधविश्वेपितामहायप्रपितामहायनामगोत्राभ्यामुद्धरुवेतिति॥अत्रविश्वादिपदेदेवस्य
संबंधानर्हंप्रतीयते॥तथाब्रह्मपुराणे॥पितृभ्यश्चततोदद्यादन्नमामंत्रणेनतु॥अमुकामुकगोत्रेभ्यस्ततः पितृभ्योऽन्नं
स्वधानमः॥तथाचबृहस्पतिरपि॥यद्येकंभोजयेद्ब्राह्मंस्वल्पःस्याल्लक्षतस्तु॥स्तोकंस्तोकंसमुद्धृत्यएकस्मिन्पात्रेअन्नंविभज्यपित्रादिभ्यःसंकल्पयेदितिकर्मैतन्मुक्तावाख्यातम्॥एवंच
प्रमाणांतरसिद्धेपित्रादीनांप्रसेकंदेवतात्वमाद्यास्यांपितृभ्योद्ध्यादितिमुक्तवचनम्॥गार्ग्यः॥भोज्यतामित्यादि
उह्यम्॥एतच्चसूत्रस्थप्रकारालंभवेसति॥शांतास्तोकरप्रतिपादितसुद्धयोवर्णीयः॥यथाहदेवलः॥ ॥१९९॥

यथोपरिष्टांस्तान्सर्वान्नयुर्यान्तद्विभूषणैः॥स्वयमभिःशिरोवैद्यैर्धूपिवासोनुलेपनैः॥वायुघ्राणेशोकश्रेष्ठतमंसर्वमा
सनश्चापियत्प्रियं॥सर्वेपितृणांहातव्यमेवाशयमिदंता॥यज्ञेयेहिसनुरतौ॥विष्णुः॥उग्रगंधान्यगंधानिकंटकि
जातानिरक्तानिपुष्पाणियसितानिसुगंधानिकंटकिनातानिअकिंजल्कजानिरक्तायेचेपिद्यात्॥उग्रगंधातुल
क्षीरवेततुलक्षी॥हातव्यैवा॥यसमेजाघनेपार्श्वेनद्यात्॥जीवनंचसर्वत्रघृतार्थेघृतमधुयुक्तंचगुणलंद्यात्॥चं
दनकुंकुमकर्पूरागरुसपलकान्यैन्द्रीपार्श्वेनद्यात्॥न्यनुलेपनायाभजाअस्थिमध्यस्थितःस्नेहःजीवजंप्राण्यंगजं
॥घृतेदीपोहातव्यस्तिलतैलेनवाशुनः॥पद्मलांडपुराणे॥शुक्लाःसुमनसःश्रेष्ठास्तथापद्मोत्पलानिच॥गंधरूपे
णपत्राणिपानिचान्यानिकल्पयेत्॥यवारिकुसुमंजिंजवल्लिकासकुंटकाः॥पुष्पाणियर्जनीयानिश्राद्धकर्मणिनित्य
वत्॥यवारुत्रपुष्पमारिष्टारेनरक्तपुष्पान्तरानिषेधः॥तल्लिकाअर्कवर्णः॥कुंटकाः॥पीतम्लानः॥विष्णुधर्मोत्तरे॥
जातश्चसर्षपातव्यम्॥मल्लिकाश्चूतयूथिकाः॥जलोद्भवानिसर्वाणिसुमानिवनपत्रम्॥उद्धृत्यघृताक्तमन्नंदत्व

स्वधौकरिष्यतीति॥ ॥तस्मादाद्यंमुपकल्पितादधिघृताक्तमन्त्रमुदासौकरिष्यतीतिहैतदाघृताक्तयत्
॥१९॥ णंवेजनार्दनायासार्धम्॥यथोक्तंपुराणेऽजुहुयाज्जनार्दनायकर्जमन्तंततोनंलोकरिष्यामीतस्युपन्यासः॥करिष्यामीत
रिक्तादांतरमुदासार्धम्॥तुष्टेस्तुतातःपिंडंपितृयज्ञवदुत्थाप्यतत्रैवहुत्वाहुतशेषंदत्वा॥पात्रमालभ्यजपतिदधिघृतेप
त्रेघृतविधानंब्राह्मणस्यमुखेऽमृतेऽमृतंजुहोमिस्वाहेतिअस्यार्थः॥आसनेनहुतशेषमभिहितेहेआहुतीजुहुयात्
॥पिंडपितृयज्ञवदुत्थेयतिरेतासाचीनावीतित्वंदक्षिणासुखवत्॥अग्नयेकव्यवाहनायस्वाहा॥सोमायपितृमतेस्वा
हा॥रक्षाहूतिद्वयमूचितंभवति॥तथाचपिंडपितृयज्ञविधौकात्यायनः॥अग्नियोद्वासमेक्षणेनजुहोत्सम्यग्व
तिसोमायेतिच॥पिंडपितृयज्ञवदुपचारः॥पित्र्यरतिश्चाकृपरिभाषितं॥यद्यपितथापिहोमलेनपित्र्यान्नंत्यजेत्कार्यो
पुनर्वचनमाहुतिद्वयप्रायश्चित्तार्थंचेन्नतुपरिस्तरणादिकर्तव्यतानुवादनार्थं॥सहैवहोमआहिताग्निनादक्षि
णाग्नावितरेणवाअपासयाग्नौनिरग्निनाविप्रपाकोजलेवाकर्तव्यः॥तदुक्तंमत्स्यपुराणे॥अग्नौकुर्याद्वसुस्नातेविप्रो ॥१०॥

विप्रैर्यथाविधि॥स्वगृह्योक्तेनविधिनाकांस्येकृत्वाऽऽचतुस्ततः॥अग्निसोमस्यवाअग्निषोमाभ्यांकुर्यात्आप्या
यनंबुधः॥दक्षिणाग्नौप्रणीतेवायएकाग्निर्द्विजोत्तमः॥प्रणीतआवसथ्याग्निः॥तथाऽग्नावेतुविप्रस्यपाणौवाथ
जलेऽथवा॥अजाकर्णेऽश्वकर्णेगोगोष्ठेवाप्यग्निवानिशे॥घृतेनपरिप्लुतंकात्यायनः॥पित्र्येयःपक्तिमर्हन्यस्तस्य
पाणौवनग्निकृत्वामंत्रयदग्नेयांतत्सोपात्रेस्रुनासिपेत्॥वायुपुराणे॥आहृत्यदक्षिणाग्नौवाहोमार्थंवैश्वयलतः
॥अन्यर्थेलौकिकंवाग्निंजुहुयात्कर्मसिद्धये॥अन्यर्थमग्नौकरणहोमार्थंलौकिकमावसथ्यम्॥नतुश्रमाग्नितंप्रति
प्रतिषेधात्॥यथाहमनुः॥नंवैतदग्निमतोहोमोलौकिकेऽग्नौविधीयते॥नदर्शेनविनाश्राद्धमाहिताग्नेर्द्विजन्मनः
आहिताग्नेरमावास्याकर्मणाविनाकृत्स्नपर्वदर्शमासौश्राद्धान्नविधीयतेरतिगोविंदराजः॥एवंचसकलाग्निष्टारचौ
पिरोधमुपलक्ष्यादर्शेऽमोपाध्यायः॥दर्शेनविनादर्शविधिंविनेत्यर्थः॥दर्शविधौदर्शशब्दः॥अयमेवपक्षोत्यायान
रतिप्रतिभाति॥कूर्मपुराणे॥अग्नौकरिष्यआहायएहसंघृतंजुतंकृतुश्रेस्यनुज्ञातेऽजुहुयादुपवीतिवत्॥यतो

पवित्रितेन होमः कर्तव्यः कुशपाणिना प्राचीनावितिना पित्र्यवैश्वदेवं तु होमयत् । दर्शस्तो पवित्रितेन होमविधानं गो
॥२१॥ भिलादिविषयं । यज्ञोपवीतिनां तु पित्र्यपवित्रयतिरेवेन प्राचीनावीतित्वसिद्धत्वात् । तथा च गोभिलसूत्रम् ॥
---- करीष्यामीत्यग्नौकरणं कुर्यात् । कांस्यचतुर्मयराजमेषणे नोपघातं वुहुयात् । स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहा ।
अग्नये कव्यवाहनायेकुतरां । अतऊर्ध्वं प्राचीनावीतिना भाव्यते नेकुतः । अग्नौकरणानंतरं प्राचीनावितित्वविधानात्
॥ अग्नौकरणउपवीतिनं प्रतीक्ष्यते । अयमेवार्थः । एतत्सूत्रपरिशिष्टकृतास्कृष्टीकृतः ॥ अग्नौकरणहोमश्च कर्तव्य
उपवीतिना । प्राचुरवैनवरवेभ्योजुहोतीतिश्रुतिकृतेः । एवंसूत्रकृतोऽभिप्रेतमुक्त्वा पवर्म्यशाखान्तरीयव्यवस्थामा
ह । अग्नयेनवाकव्यवाहनायेति । अग्नौकरिष्यन्नाहाय । एषएवंविधोग्निमुखेनुतुः । निरूप्यहविरन्यस्मा अन्यस्मैतर्हिहूयते । अत्रब्रूयादूर्ध्वश्लोकेनपूर्वपक्ष
मभिधाय । उत्तरश्लोकेनसिद्धान्तितमिरुच्यते । तत्रापरसूत्रपरिशिष्टयोर्विरोधः । पवर्यस्यतीतिउत्तरवाक्यः । तस्मात्
पुरस्तादुक्तमेवसाधु । एवंगृह्यहुतशेषंदेवादिपात्रेषुदत्त्वापात्रंविधृत्यपवित्रीतेपात्रमितिमंत्रंजपेत् । एतुयम ॥२१॥

यथनम् । अग्नौकरणशेषंतुपित्र्येऽपिप्रतिपादयेत् । प्रतिपाद्यपितृणांतुतदाद्यैश्चरुविकेतत्समाहारात्कृपित्रपा
त्रेनिवेद्यपश्चाद्वैश्वदेवेनिवेदनंनिषेधयति ॥ नत्वग्निशेषेणचवैश्वदेवेनिवेदनंतत्प्रतिषेधयति ॥ सूत्रकारस्यापिहुतशे
षंनिवेद्येतियचनादेवंवैश्वदेवमितिपरिभाषाबलाद्वैश्वदेविनिवेदनमपेक्षितम् । यागस्तत्त्वम् । अग्नौकरिष्यन्नाहाय
पृषदाज्यंसंस्कृतसुताहुतशेषंपरदात्तुभाजनेषुसमाहिताः । यवाग्नाभोपमत्रेषुरौप्येषुतुविशेषतः ॥ अत्रापिसर्वैश्चैव
पात्रैश्चविशेषेणहविःशेषविनिवेदनमुक्तम् । वायुपुराणे ॥ तथाऽघोषंभोजनेषुपितॄणांराजतंमतं ॥ अमंगल्यंतुयत्ले
नदेवकार्येषुवर्जयेत् । अस्मत्पुराणे ॥ कांस्यभांडानिवर्ज्यानिवित्तैर्वृत्तद्धर्मणि ॥ सौवर्णताम्रराप्यानिस्फाटिकंशंख
शुक्तयः ॥ भिन्नास्यपिनियोज्यानिपात्राणिपितृकर्मणि ॥ हृद्दाताताऽपः ॥ पात्रेषुमन्मयेयस्तुश्राद्धेभोजयतेपितॄन् ॥
अन्नदाताऽपुरोधाश्चभोक्ताचनरकंव्रजेत् । पुरोधाश्च ॥ श्राद्धकारयिताच । विष्णुः ॥ तैजसानिपात्राणिदद्याद्विशेषतो
राजतानि ॥ अयसियानुवृत्तौपैठीनसिः ॥ लोहानांसीसकांस्यपाषाणहीनपात्राणिभस्मपात्राणिचविष्णुः ॥ घृ

तारिरानेतैजसानिपात्राणिकल्पयेत्पात्राणिचप्रशस्तानि॥फल्गुकाष्ठमौडुंबरः॥हारीतः॥कांचनेनचपात्रेणराज
॥२५॥ तौडुंबरेणवा॥रक्तमस्यतांयातिषड्नार्यकृतेनच॥आर्षकृतंत्रैवर्णिकृतम्॥अन्यस्यनिमित्तंपात्रंगृहीतव्यम्॥दृह
द्गातःतपः॥आयसेनतुपात्रेणयस्तंसंभक्षयतेऽश्नीतेवैलम्बंयत्कुणां
गुष्ठमात्रेवगात्यापहरतिलानवक्षीयेतेस्विन्नेमन्नंदद्यात्॥वैल्मवीरूक्॥रंविल्वंकुसुंभिचकमेदंतिः॥न
यांगुष्ठमात्रेनिर्यंत्पयोगात्यनिषेत्पयः॥अंगुष्ठाग्रेणहिजांगुष्ठेऽगंतव्यंप्रस्थमाणयातत्कालवचनात्॥वैल्मवंय
नुः॥विष्णोहव्यंरक्षेतिः॥तैनवाहिजांगुष्ठमन्नेनिवेदयेत्॥शाखाद्यः समुच्चयनिवृत्यर्थः॥अपहताअसुरारक्षांसिवे
दिषदित्यनेनतिलान्विकीर्यउन्मृज्यासर्वेभ्यस्विष्टमभिमतंशास्त्रांतरप्रतिषिद्धमन्नम्॥पित्रादिनामगोत्राभ्यांसं
बोध्यनाम्नापूर्वंमुक्तजरद्यात्॥सांख्यायनगृह्यम्॥अन्नंचास्मैततःसुहृद्भ्यभोजयेत्॥अमुकामुकगोत्रेतेहिति
लिखितब्रह्मपुराणवचनात्॥अंनंतरोक्तसांख्यायवचनाच्च॥अस्मावेवतेऽर्घइतिकात्यायनवचनाच्चसंबोधनेनैवगा॥ ॥२५॥

मन्त्रोत्सर्गादौयुक्तं॥अयमेवाहाश्वलायनः॥हस्तान्नंदधिवापात्रमितिपात्राभिमंत्रणंकृत्वेदंविष्णुरित्यन्नेहि
जांगुष्ठंनिवेदयेत्॥परिवेषणादिमध्यादौहविषोविधिनिषेधोचस्मृतेरन्यत्रगंतव्यः॥तत्राहमनुः॥पाणिभ्यांतूपसं
गृह्यस्वयमन्नमथाद्भिर्वा पित्र्यंविप्रान्तिकेपितृन्ध्यायन्नानकैरुपनिषिंचेत्॥युक्तंसुताभ्यांहस्ताभ्यांयद्यन्नमुपनीयते
तद्धिप्रजुष्टंप्रसुराःसहसादुष्टचेतसः॥गुणश्चसूपशाकाद्यान्यथोदधिघृतंमधु॥विन्यसेत्यत्ततःसम्यङ्भूयासंच
सुसमाहितः॥भक्ष्यंभोज्यंचविविधंमूलानिचफलानिच॥द्रव्याणिचैवमांसानिपानानिसुरभीणिच॥उपनीयतुतत्सर्वं
ञ्चनकैस्तुसमाहितः॥परिवेषयेत्ततोगुणान्सर्वान्चोदयन्॥यद्यद्रोचेतविप्रेभ्यस्तत्तद्द्यादमत्सरः॥अन्नोधोश्च
रुथाःस्युर्यासितृणामेतरीक्षितं॥काष्णाजिनः॥परिषिच्यैवतश्चासीत्तत्तद्द्यात्प्रयत्नतः॥सतोदुस्तरमार्गेततोयाति
नसंशयः॥अथवहविष्यानि॥मनुः॥सुसन्नानिपयःसोमोमांसंभक्ष्यानुपस्कृतम्॥अशाकलवणंचैवपक्त्वाहविरुच्य
ते॥तथा॥कालशाकंमहाशल्कंखड्गोहामिषंमधु॥आनंत्यायैवकल्पंतेसमुसन्नानिसर्वशः॥अनुपस्कृतमसन्नीतम्

मितिकल्पतरुः॥मुख्यान्यानि नीवाराद्यानि॥महाशल्कं बृहन्निचलप्रियस्वरूपः॥अथाहुलस्यः॥एकशल्केरेचरश्च
॥२३॥ लजायबहुसंयुतः॥शुक्लवर्णस्तु मत्स्योहि महाशयैल्कः सउच्यते॥कृष्णतरस्तु महाशल्करतिदेकार्यारौ मसिद्दरसाहः॥लो
हामिषंलोहितछागमांसं॥विष्णुः॥तत्रपितृगीतागाथाभवति॥कालशाकं महाशल्को मांसंवाद्वीणसस्यच॥विषाणवर्ज्यो
येखड्गाआसूर्यांतांस्तथुरुसहे॥वाद्रिणसमाहनिगमः॥त्रिःपिबंत्रिदिवपक्षीणश्वेतंहंसमनापतिंगवाद्रीणसंततंमाहुर्याज्ञि
काःपितृकर्मणि॥कृष्णजीरोरक्तजिरःश्वेतपक्षोविहंगमः॥सर्वेवाद्रीणसप्रोक्तरसेषानैगमीश्रुतिः॥मत्स्यपुराणे॥यत्किं
चिन्मधुनामिश्रंगोक्षीरदधिघृतैः॥दत्तमक्षय्यमित्याहुःपितरःपूर्वतोदेवताः॥विष्णुः॥तिलैर्व्रीहियवैर्माषैरद्भिर्मूलफलैः
शाकैः॥श्यामाकैःप्रियंगुनीवारैर्युद्गैः गोधूमैर्मांसंप्रीयंते॥द्वौमासौमत्स्यमांसेनत्रीन्मासान्हारिणेनतु॥उरभ्रणाथचतु
रःशाकुनेनैवपंचमः॥षण्मासंछागमांसेनपार्षतेनेहसप्तवै॥अष्टावैणेयमांसेनसरौरवेसानवैवच॥दशमासास्तृप्तिरुच्यंति
वराहमहिषामिषैः॥शशकूर्मयोर्मांसेनचैकादशैवतु॥संवत्सरंतृप्तिरुच्यतिपयसापायसेनतु॥एषतास्त्रिःप्रमाणः॥तुतुर्बुहुरा ॥२३॥

स्यश्रंगोरणा॥तथाचब्रह्मपुराणम्॥पायसतिलछत्तारब्रह्मसुवर्चलाहरितमुद्गश्यामाकप्रियंगुगोधूमेषुविकारा
न्दद्यात्॥तिलतंदुलसंपर्कंधृतक्षरसोभिधीयते॥रतिश्चहोगपरिनिष्टम्॥प्रियंगुः॥कंगुनीतिप्रसिद्धा॥ब्रह्मसुवर्चला॥पीत
पुष्पःसूर्यावर्त्ततरतिगोविंदराजः॥वायुपुराणे॥बिल्वामलकमट्टीकाःपतसाम्रातहरिमाः॥भव्यंपालेचतान्क्षीरकदूंश्चैरि
भफलानिच॥कसेरुःकोविदारश्चतालहंतंतथाबिसम्॥तमालंबृहतंकंदंचमध्वालुःशीतकंदकं॥कालेयंकालशाकंचसुनि
षंसुवर्चलाम्॥मांसंशाकंदधिक्षीरंचंचुवेत्रांकुरेतथा॥कदूतंकंकेणीराक्षांलकुचंमोचमेवच॥कर्कंधूःश्रीवकंवारंतिंदुकं
मधुसाह्वयम्॥वैकंकृतंनालिकेरंशृंगाटकंकरूषकं॥पिप्पलीमरिचंचैवपटोलंहरितीफलम्॥सुगंधिमत्स्यमांसंचकाश्यायाःसर्वए
वच॥एवमादीनिभक्ष्याणिस्वादूनिमधुराणिच॥नागरंचंदकंदेयंदीर्घमूलकमेवच॥आलोलंगिरिलंपीलुफलंकाश्मीरप्रसिद्धि
रम्॥तालकंदंतालमूलीशतकंदंशतावरी॥शीतकंदंशतालुकंमुसलिमंसुरसुनातिख्यातंज------शाकम्॥सुवर्चला
॥सूर्यावर्तः॥वंचुर्मूलकंशाकं॥कंकणीराक्षाअंबुरसाद्राक्षा॥श्रीवकंकुष्ठ्यं॥चारंप्रियालविशेषः॥नागरंशुंठी॥दीर्घमूलकं

मूलकरतिप्रसिद्धम्॥अथवर्ज्यानि॥विष्णुः॥पिप्पलीमरिचंचैवतथावैपिंडमूलकं॥कृतंचलवणंसर्वंवेंगंचंचविवर्जयेत्॥राजमाषान्मसूरांश्चकोद्रवान्कोरदूषकान्॥
कुकुसुंभपिंडमूलकमहिषीक्षीरागीवर्ज्ययेत्॥राजमाषमसूरकृतलवणानिचसमकंखदिरीसंहकं॥जलभवंशाकंपूस्तृणंगं
धचणाख्यंशाकंविशेषः॥आसुरीराजिका॥सुरसःपर्णासः॥महिषीक्षीरंग्राम्यमहिषीक्षीरम्॥निर्द्दुग्धायाश्चगोक्षीरंकथितं
शार्करायुतं॥आरण्यमहिषीक्षीरंशार्करासुंठिसंयुतं॥मधुयुक्तंहितंचैवदध्यारण्यतमेवतद्दितिब्रह्मपुराणवचनम्॥शंखः॥
पिप्पलीमरिचंचैवतथावैपिंडमूलकं॥कृतंचलवणंसर्वंवेंगंचंचविवर्जयेत्॥राजमाषान्मसूरांश्चकोद्रवान्कोरदूषकान्॥
लोहितान्नृपनिर्यासाञ्छ्राद्धकर्मणिवर्जयेत्॥पिप्पलीमरिचयोर्विहितत्वंसंस्कारत्वेन॥निषेधस्तुकेवलयोरितिकेचित्॥अ
परेतंस्तुसंस्कारकालतराभावेविधिमिच्छंति॥दृश्यंमन्येषामविहितत्वविद्वांसोदृष्टिमिति॥मार्कंडेयपुराणे॥पित्र्यर्थंमेप्रयच्छस्वेषु
लायच्चाप्युपार्जितं॥वर्जनीयंसदासद्भिस्तत्सर्वःश्राद्धकर्मणि॥दुर्गंधिकेनिलंयाम्यतथाल्पमदरोदकम्॥यन्नसर्वार्थमुत्सृष्टंव
ह्नौभोज्यविषान्नजम्॥तद्वर्ज्यंसलिलंतातसदैवपितृकर्मणि॥वायुपुराणे॥आजिकंमार्गमोष्टंचसर्वमेकशफंत्यजेत्॥माहिषंचा ॥२४॥

मरंचैवपयोवर्ज्यंविजानता॥द्विखिन्नंपरिहृष्यंचतथाचाश्वावलेहितम्॥नार्कराद्यैःपाषाणैःकेशैर्यच्चाप्युपस्पृशम्॥पिण्याकं
मथितंचैवतथातिलवणंचयत्॥सिद्धाःक्षुताश्चयेभक्षाःप्रत्यक्षलवणीकृताः॥वाग्मीदुष्टाश्चयत्तथादुष्टैश्चोपहृतास्तथा॥वा
ससावायभूतानिवर्ज्यानिश्राद्धकर्मणि॥रथिनाकंतथाभक्षंशुक्तंचौषधिवर्जितम्॥वर्ज्ययेत्तुतथान्यानिसर्वानभिषवानपि
॥पिण्याकंतिलकल्कः॥मथितंतक्रम्॥भक्षंरथिनाकं॥वर्जयेदितिसंबंधः॥अन्यानिनिषिद्धानीत्यर्थः॥सर्वान्अभिषवान्
क्रांडिकासंधानानि॥तथासैंधवंलवणंयच्चयच्चमानससंभवं॥पवित्रेपरमेह्येतेप्रत्यक्षेअपिनित्यशः॥मानससंभवंसोभरा
प्रसिद्धं॥दिङ्मात्रमेतद्धितंनिबंधयोरुक्तंमपरंस्मृत्यंतरतोनुसंधेयं॥एवंभूतएवविषयेपरोक्षपक्षस्वीकारोविधिसमुच्चय॥
स्तुसंभवादेयपरिहरणीयः॥ब्रह्मपुराणे॥ततोमधुघृतास्तुतसोमंत्रेतिलान्वितं॥गृहीत्वादेवतीर्थेनप्रणवेनैवतत्सुनः॥एत
द्दोन्नमिश्रकृत्वाविश्वेदेवांस्तुभोजयेत्॥पितृभ्यश्चततोदद्यादन्नमामंत्रणेनतु॥अमुकामुकगोत्रैतत्तुभ्यमन्नंस्वधानमः॥यमः
॥श्राद्धेनियुक्तान्भुंजानान्नरक्षेत्रवनादिषु॥उच्छिष्टाःपितरोयांतिदृष्ट्वतोनात्रसंशयः॥यच्चपाणितलेसुंक्ते यःसर्वायुःस

मस्त्वते॥नतस्यपितरोऽश्नंतियश्चैवाग्नेप्रदीयते॥पाणितलेपाणौपात्रसुहृत्येवार्थः॥मनुः॥अयुग्मान्सर्वमन्नंस्याद्भुंजीरंस्तेपि
॥२५॥ वाग्यताः॥नयद्विजातयोब्रूयुर्हव्यान्नद्विर्गुणान्नृ॥वाग्यतादेवद्विर्गुणानभिधानेप्राप्तेपुनर्नेत्यसुरिरुक्तं॥हस्तसंज्ञ
यापिस्वजनप्रतिषेधार्थम्॥बूविरत्रस्वजनार्थः॥तथा॥यावद्भोभवतीतियावदृंतिवाग्यताः॥तावदृंतिपितरोयावन्नो
क्ताहविर्गुणाः॥शंखलिखितौ॥ब्राह्मणाअन्नंतुगुणहीनेनाभिवदेयुः॥नान्नंब्रूयुः॥अन्योन्नान्नप्रशंसयेयुः॥अन्नपानन्नप्र
शस्तमितिब्रूयुरन्यत्रहस्तंसंज्ञायाः॥यावद्भोयावत्प्रशस्तंयावत्सोऽश्नंतावदृंति॥पितरोऽन्यत्रफलमूलपानकेभ्यः॥यावद्भु
ंक्तेभोजनेयत्रंतिष्ठतीतिशेषः॥यावत्सोम्लोलवणापयोरहितमन्यत्रफलमूलपानकेभ्यः॥इतितेनफलादिकंमधुलवणमपिदेयमित्यर्थः
अन्नमित्युजपेद्व्याहृतिपूर्वांगायत्रींप्रणवार्द्धसहितांस्त्रियमन्यानिपवित्राणिभुंजानेषुब्राह्मणेषुसव्याहृतिकांसप्रणवांगाय
त्रींसकृत्त्रिर्वाजपेत्॥मधुमतामधुवातामृतायतद्ब्रह्मचम्॥मधुमद्धितिचसकृत्सकृद्वाजपेत्॥अनंतरंरक्षोघ्नीः कृणु
ष्वपाजइत्यादिपंचर्चैः पित्र्यमंत्राः॥सुरावंतमित्यादिकाः पंचदशर्चः॥पुरुषसूक्तंसहस्रशीर्षेत्यादिषोडशर्चमप्रतिरथमाग्नेः ॥२५॥

त्रिरावानअत्रानिधेपवित्राणिशुक्रियंत्वतरुदियप्रभर्तानि॥आहयानकैवल्यः॥सव्याहृतिकांगायत्रींमधुवातारुतिसूक्तम्॥
जलायथासुरंवाअमुंजीरंस्तेपिवाग्यताः॥अन्नमिष्टंहविष्यंचरद्यात्क्रोधनोत्वरः॥अतएवोक्तपवित्राणिजपित्वापूर्वंजपंतथा॥
अत्रमात्रादायतत्प्रास्यन्नोभंचैवानुमन्यच॥तदृत्तंविकिरेद्भूमौदद्याच्चापःसकृत्सकृत्॥अत्रातएवरन्तेदाद्यादितिसंबंधः॥पवित्रा
णिरक्षोघ्न्यादिनिपूर्वंजपंप्रणवव्याहृतिगायत्रीमधुवातासकृत्॥मनुः॥स्वाध्यायंश्रावयेन्नित्यंपित्र्येधर्म्मंश्चशास्त्राणिचैवहि॥आ
ख्यातानीतिहासांश्चपुराणानिखिलानिच॥खिलानिश्रीसूक्तादीनितिकल्पतरुः॥मत्स्यपुराणे॥आत्मविष्णुर्कसूक्तानां
स्तोत्राणिविविधानिच॥इंदुनासोमसूक्तादिपावमानीश्चसंज्ञिताः॥तत्रहिंतात्वन्नेमक्रीर्यसकृत्पोदकपूर्वंगायत्रीमनुपि
त्वामधुमतीर्मधुमद्धितिच॥ब्राह्मणानांतृप्तिंभोजनसमाप्तिमवगम्यसर्वंयंजनादिसहितंअन्नमुलेनाच्छादितंप्रक्षीर्योदकंत्व
सकृत्सकृत्पोदकंब्राह्मणहस्तेभुंजतांपूर्ववद्गायत्रीव्याहृतिप्रणवयुक्तामितिसर्वत्रयोज्यं॥मधुमतीर्मधुमद्धीतिऋचमपेरितिशेषः॥
मधुमाद्धेतिमंत्रादिसूचनं॥मधुमद्धितिमंत्रः॥हिताय्यांतथाहर्न्नाताःप्रतंचऋजवेसनंपित्र्यबलिदानेप्राक्काय्यां॥यथाविष्णुः॥

न्नाभवंतः संपन्नमितिचोदकेनोच्यमाने प्रोक्षणेषु ॥ मनुः ॥ सार्वयाणिकमन्नाद्यं संनीयाज्ञायवादिना ॥ सा
॥ ८६ ॥ मुत्सृजेदुत्सृजता मग्रतोविकिरन्भुवि ॥ बृहस्पतिः ॥ सोदकुंभविकिरेदन्नंमधुमंत्रंसमुच्चरेत् ॥ अग्निदग्धाश्चयेजीवा येप्यदग्धाः कुले
मम ॥ भूमौदत्तेनतृप्यंतु तृप्तायांतुपरांगतिम् ॥ अन्नमन्नाग्निदग्धानामपवादः ॥ अत्रपुराणदर्शनात् ॥ तथाच ॥ येषांदेहोनक्रियतेये
ऽग्निदग्धास्तथापरे ॥ भूमौदत्तेनतृप्यंतु तेषांतुपरमांगतिम् ॥ ततः प्रक्षाल्यहस्तौतथाचमहरिंस्मरेत् ॥ तत्सास्थेतिषडृचंजपेत् ॥ मृदं
त्यंसर्वाचेतिपरिभाषाबलादन्यतरपक्षाश्रयणेन पठेत् ॥ केचित्तुबहुवचनसामर्थ्यात्सर्वदृष्टव्यतामाहुः ॥ तन्नएकस्यप्रक्षेपिबहु
वचनस्यपूजार्थत्वेनाप्युपपत्तेः ॥ नोष्मन्नमनुसाप्यसर्वमन्नमेकांतउद्धृत्योदिष्टसमीपेदर्भेषुस्त्रीस्त्रिंजनवनेज्यदद्यात् ॥ तत्सास्म
रतिस्मृतिरुक्तेनोष्मन्नमस्तीतिस्मरणेनोनिवेदयेत् ॥ ततस्तेभ्यस्तस्यप्रतिपत्तिमनुसंलक्ष्यासर्वमंत्रसपवित्रांजनादियुक्तमेक
पात्रेउद्धृत्यस्मरणानामुच्चिष्टसमीपेदर्भेषुस्त्रीस्त्रिंजनवनेज्यपितृमातामहपक्षयोर्दद्यात् ॥ अनुसांतप्रतिपत्तिप्रकारमाह ॥ यमः
ततोभुक्तवतांतेषामन्नंनोष्मंनिवेदयेत् ॥ यथाब्रूयुस्तथाकुर्यादनुज्ञातस्ततैर्द्विजैः ॥ पिंडपितृयज्ञवदुपचारः ॥ पित्र्यदक्षिणेनदर्भा ॥ ८६ ॥

स्तरणावनेजनयोः प्राक्षयोस्तमुद्धरणमुपलक्षणमित्येके ॥ परिसंख्यानमित्येके ॥ तत्रबृहद्यः ॥ उभयग्रहणानुपपत्तेः ॥
नद्वितीयः ॥ तथासत्यवनेजनेज्यदर्भेषुदद्यादितिभूयात् ॥ तस्मादवनेजनस्यप्राङ्मंत्रत्वमुक्तसार्थम् ॥ पुनरुद्धरणमित्य
न्ये ॥ तन्न ॥ अयमेवपक्षोज्यायान् ॥ तथाचयाज्ञवल्क्यः ॥ सद्योमन्नमुपादायसतिलंदक्षिणामुखः ॥ उच्छिष्टसन्निधौपिंड
न्पितृयज्ञवदित्यर्थः ॥ अवनेजनादर्भास्तरणस्यपूर्वंसंहोगपरिनिष्ठेक्रमम् ॥ संहोगविषयमाह ॥ संहोगपरिनिष्ठेक्रियायनः ॥ प्राग्ग्रेभ्यइतिनिस्तिलाः ॥ प्राग्ग्रैश्चितिनिस्तिला
रतिश्चबृहद्भिश्राद्धाभिप्रायेणआद्यंपितरंतिमित्येवार्थः ॥ पिंडपितृयज्ञोपचारःस्मारिष्यत्वात् ॥ पिंडपितृयज्ञधर्म्याःपिं
डोपयुक्ताउच्यंते ॥ पिंडपितृयज्ञहोममभिधायाहकात्यायनः ॥ दक्षिणेनोल्मिंदिक्परतादक्षपरेणनोन्मुकपुरस्ताक्रु
रोति ॥ येरूपाणीत्यर्घपात्रेणावनेजनयक्षपक्षेनवोदूरणसामर्थ्यादसावत्रनिक्षेपेतियजमानस्यपितृभक्तीनुपमूलंसहै
हाछिन्नानिरखायांस्थापयावनिक्तंपिंडान्दक्षदक्षसावेतद्दर्भतियेचत्वारमन्निक्षेपे ॥ अत्रपितरंसुक्तोदजास्तन्नाहरत्वा

मामरंतरक्षितनयति॥अवनेज्यपूर्वेवन्नीर्वीविसंस्यनमोवरसंजलिंकरोत्येतद्दक्षुपास्यति॥सूत्राणिप्रतिपिंडंमूर्णारज्ञा॰
वाचयस्युत्तरेयजमानस्योमानियोर्जामित्योनिषिंचति॥अवधायातज्जिप्रतियजमानउल्मूकसहसाक्षिन्नान्यग्नावाध
त्तरक्षितमध्यमंपिंडंपत्नीप्राश्नातिपुत्रकामा॥तादक्षिणेनेतितत्सरक्षिणाग्नेर्दक्षिणस्यांश्रोण्युपरेतउल्लिखतिउल्लि
खेत्सहसाक्षितिशेषः॥तथाचश्रुतिः॥अवदक्षिणेनान्वाहार्यपचनंसहसाक्षिखतिअयनेगोतिसन्निहितस्यरेखायाएव
पश्चिमायामंगुलउल्मुकमंगारं॥सचदक्षिणाग्नेरेवासंभवात्याद्दपिंडेनिरग्नेस्तस्यानुष्ठानम्॥नचलौकिकाग्निनाप्रति
निधिः॥नदेवताग्निर्द्रव्यक्रियापरार्थत्वादितिकात्यायनसूत्रेणप्रतिषेधादितिपशुपतिः॥अवनेजयत्यभिषिंचत्यपसव्यं
यामहस्तेनसव्येनचेतिदक्षिणेनतत्रहेतुरुद्धरणसामर्थ्यादितिसहिकरःसमर्थः॥अथवाजायाः समुच्चयेउभाभ्यां ह
स्ताभ्यामित्यर्थः॥असावितिसंबोधनेनतामगोपलक्षणम्॥असंबोधनपक्षेअवनेनिस्वेत्यस्यवैयधिकरण्यात्॥यजमा
नस्यपितरंप्रभृतीन्॥अध्वर्युरितिशेषः॥पितरंपितामहंप्रपितामहंचप्रत्येकंसंबोध्यनतुतंत्रेणप्रतिज्ञाचश्रुतिः॥अथोर ॥२६॥

पात्रमारायायनेजयत्यसायनेनिरुप्तेसेवयजमानस्यपितरमसावयनेनिरुप्तेतिप्रपितामहमिति॥असावेतत्तदितिनिर्देशा
द्द्राजसनेयिनांपिंडदानस्यनपुंसकेनप्रयोगः॥येचत्वामन्वितिचैकदेशइतिएकेयहणमस्यार्थेनतुपूजार्थम्॥येचत्वामन्विषु
हैकआहुः॥नदुतत्तथानब्रूयादितिश्रुतेः॥उदस्युखेउत्तरमुखआत्मनात्र॥आच्छादधारणखेदात्॥अवनेज्येतिस्वार्थे
दन्॥नार्वीविसंसअधोवत्स्वंधिनिधिलंछत्सारसर्थः॥उपास्यतिदहतीत्यर्थः॥प्रतिपिंडमितिशुषादानात्॥एवहुःपित
रोवासइतिमंत्रस्यनहुवचनात्तस्यपुनःपुनरावृत्तप्रयोगः॥उल्मुकसहसाक्षिन्नान्यग्नावितिक्षिपतीतिशेषः॥यजमानय
हणंअध्वर्युसहायार्थम्॥मनुः॥स्त्रीस्तुतत्सादृविःशेषान्पिंडान्भूत्वासमाहितः॥ओदनेनैवविधिनानिर्वपेद्दक्षिणतः
सुवः॥न्यूप्तपिंडास्ततस्तांस्तुप्रयतोविधिपूर्वकम्॥ग्रासेग्रासेभुंजतोहस्तंनिमर्ज्योच्छेषभागिनः॥इतिशेषपरिशिष्टंकात्यायनः
॥गंधादिनिक्षिपेन्मूलेततआचमयेद्द्विजान्॥आचांतेष्वेवसेद्देशेएकेआचार्यब्राह्मणेषुचांतेषुपिंडदानमिच्छंति॥आचां
तेषूदकंपुष्पाण्यक्षतानक्षय्योदकंचदद्यात्॥इतिशेषपरिशिष्टम्॥अथाग्रभूमिमासिञ्चेत्सुप्रोक्षितमस्त्विति॥निदाआपःस

न्विति चयुग्मानेनोरकेन च॥सौमनस्यमस्तिति चपुष्पदानमनंतरम्॥अक्षतांश्चारिष्टं चास्तिक्षतान्प्रतिपादयेत्॥अ
॥२९॥ क्षय्योरकरानंतुअर्घ्यदानवद्भिष्यते॥षष्ठेवनिसंतकुर्यात्तच्चतुर्थ्यानकरादन॥युग्मानितिदद्याभिप्रायेण॥अर्घ्यदानय
द्भियमंत्रेणअक्षय्योरकरानंप्रथमंपित्रेतदनुदैवे॥यथाहविष्णुः॥अक्षय्योरकरानंचनामगोत्राभ्यांदत्वाविश्वेदेवाः प्रिय
न्तामृतिप्राप्नुवंत्वेभ्यः॥अघोराःपितरःसंतुसंत्विमंकेगोत्रन्नोवर्द्धन्ताम्॥यद्वंतामिमंकेदाताराेनोभिवर्द्धन्ताम्॥वर्द्ध
न्तामिमंकेदेवाःसंततिरेवच॥श्राद्धावनोमाव्यगमद्बहुदेयंचनोस्त्विति॥अक्षिषःप्रतिग्रह्यस्वधावचनीयान्भोन्सपवित्रा
नास्तीर्यस्वधांवाचयिष्यतिइच्छति॥एतदाक्षिषःप्रार्थनंपित्र्यंब्राह्मणेकोर्यम्॥तथाचमनुः॥दक्षिणांदिशिमाकांक्ष
न्याचेतेमातृकान्पितॄन्॥ततःस्वधावाचनार्थमुदर्भानर्घसंयुतान्दर्भसहितानास्तीर्यस्वधांवाचयिष्यतिइतिब्रूयेत्॥यत्तुक
तकार्यंब्राह्मितत्तर्पणावसिष्टात्तत्पवित्रानुपयोगोपपर्णनं॥तत्रसाध्यतेविधायकवचनस्यनातिभारोऽस्तिसपवि
त्रानिसृष्टतत्वात्॥तस्यचार्थान्तराभावात्॥तथाचशातातपेनपवित्रस्योपयोगात्तत्तत्कर्मसमेवदृश्यते॥प्रार्थना ॥२९॥

सुप्रतिग्रीक्तेसर्वास्त्वेवद्विजोत्तमैः॥पवित्रातर्हितान्यिंजान्सिंचेदुत्तानपात्रकत्॥वाच्यतामितिनुतांता॥पित्रेभ्यः
पितामहेभ्यःप्रपितामहेभ्योमातामहेभ्यःप्रमातामहेभ्योवृद्धप्रमातामहेभ्यश्चस्वधोच्यतामित्यस्कं॥स्वधेयुच्यमाने
स्वधावाचनीयेभ्योनिषिंचति॥प्रकृतेभ्यःप्रत्येकंस्वधोच्यतामितिदृष्ट्वाब्राह्मणाअस्तुस्वधेतिब्रूयुः॥एवंतिपू
र्वोक्तेषुसपवित्रेषुदर्भेष्विसर्थः॥उत्तानंपात्रंकृत्वायपात्राक्तिरक्षिणादद्यान्न्यूब्जीकृतंपित्र्यपात्रंमुत्तानंकृत्वापित्र्यमा
तामहब्राह्मणेषुदक्षिणांदद्यात्॥आहयास्तवत्स्कः॥यस्मिंस्कंसंस्रवाःपूर्वमर्घपात्रेनिपातिताः॥पित्र्यपात्रंतदुत्तानंकृ
त्वाविप्रान्विसर्जयेत्॥तथाचविष्णुपुराणवचनम्॥पित्रेभ्यःप्रथमंभक्त्यात्तन्मनस्कःसमाहितः॥सुस्वधेत्यानिषादुको
दद्याच्छ्रद्धान्वितोदक्षिणांदिशंभुक्तवतुदक्षिणांतेभ्योवाचयेत्तदैश्वदेविकम्॥प्रीयतामितियेविश्वेदेवास्तेनरतीरयत्ब्रह्म
पुराणे॥सौवर्णंराजतंपात्राणिमनोज्ञानिस्फुटभावंच॥हस्तस्थरपपानानिसमुद्गानिमृन्मयानिचाऽपानसदृक्षाच्छत्रंचाम
राव्यजनानिचाऽयहेतुर्दक्षिणामुख्यादितिसंचिंतयन्हरिंऽअंगानांप्रधानधर्मानुरोधित्वात्॥दक्षिणामुखेनप्राचीना

वीतिनारेयाप्तथाचमनुः॥प्राचीनावीतिनासव्यगपसव्यमतंत्रिणा॥पित्र्यमानिमनात्कार्यंवैधिवद्दर्भपाणिनाः॥अनि
धनाद्दासमासेरित्यर्थः॥पित्र्येनुरजतस्यविशेषमाहात्रियुराणे॥राजतस्यकथायाविरन्नंदानमेवच॥अनंतमक्षयंस्व
र्ग्यंराजतेदानमुच्यते॥रैवेतुराजतंदानंवायुपुराणेनिबिद्धम्॥तथार्थिकंभोजेषुपितृणांराजतंमतम्॥अमंगल्यंहयले
नरेवकार्येसुवर्जयेत्॥दृहस्पतिः॥हतमश्रोत्रियेश्राद्धंहतोयस्तस्वदक्षिणः॥तस्मात्सर्णकाकिंणीशाकलंबुष्यमथापिवा॥
प्रदद्याद्दक्षिणांयत्नेतथासमफलोभवेत्॥विश्वेदेवाःप्रीयंतामितिदैवेवाचयित्वाग्नेवाजेवतरसनयाविसृज्यामाजा
स्येनुव्रज्यप्रदक्षिणीकृत्यप्रविशेदिति॥याज्ञवल्क्यैरपिनिर्दिष्टाविश्वेदेवाः॥प्रीयतामितिब्रूहि॥ब्राह्मणाध्येषणाभिर्हि
तास्याद्दक्षणांस्तोसभाहार्यः॥वाजेवाजेरतिमंत्रेणब्राह्मणाननुव्रज्यतानेवप्रदक्षिणीकृत्यप्रविशेत्॥गृहमितिशेषः
रतिशब्दःप्रकरणसमाप्तौ॥वाजसनेयकाः॥रक्षोक्नोक्नप्रियायाचःप्रणीपस्यविसर्जनेवत॥वाजेवाजेरतिप्रीतोपितृपूर्वंवि
सर्जनम्॥देवलः॥पूर्वमुत्थापयेत्पित्रान्वाचयतामितिचब्रुवन्॥उत्थितानुगछेत्तुतेभ्यःशेषंचसंहरेत्॥अवशिष्टगुरुस्त्व ॥२९॥

णयाद्दक्षिंविप्रहस्तंप्रस्थापयेत्सर्थः॥कालोहविंषीवज्यानिसाकांक्षाण्यपराणिच॥समुच्चयस्ययोग्यत्वाद्दिरोधाभावहेतुतः
॥समुच्चितानियत्नेनैरत्रमन्वादयोहरितोः॥प्रयोगःसूत्रकारोक्तोनसमुच्चयमर्हति॥समुच्चयेयतस्तस्यनिष्प्रतिर्नचक्रमः॥
एवंविधेहिविषयेपरिशिष्टेनदर्शितम्॥वचनंत्रमयेप्येतत्प्रविरंतिविपश्चितः॥प्रयोगशास्त्रंज्ञात्वानिसमुत्थीयतेपरैः॥
प्रयोगशास्त्रतात्पर्यानारंभविधानतः॥बहूत्थेयासुयज्ञोक्तंयस्ययत्कर्मकीर्तितम्॥तस्यतावतिकास्तूष्णीं कृतेसर्वैः कृतोभ
वेत्॥यन्नाम्नातंस्वशाखायांपरोक्तमविरोधियत्॥विद्वद्भिस्तद्गुणेयमग्निहोत्रादिकर्मवत्॥अथश्राद्धोत्तरकर्म॥श्राद्धेनोद्वा
सनीयानिउच्छिष्टेस्थानिनक्षपात्॥श्रोत्रेतत्तेयैस्वधाकारस्तेविवेयकृतोरकः॥अस्यासंभवविषयेमनुः॥उच्छेषणंतुतत्तिष्ठेद्या
वद्विप्राविसर्जिताः॥ततोगृहबलिंहुर्यादितिधर्मोव्यवस्थितः॥उच्छेषणंउच्छिष्टम्॥तद्यावत्संस्कृतप्रमीतानांस्मशानंकुलयो
षिताम्॥उच्छिष्टभागधेयंस्याद्भेषुविकिरश्वयाः॥उच्छेषणंभूमिगतमनिलस्यास्यचस्मृतम्॥दासवर्ग्यस्यतत्स्त्रीभोगधेयंप्रच
क्षते॥पात्रगतमुच्छिष्टंसंमृक्षतप्रणीतारोनोभूमिगतंदासवर्गस्यपित्र्यग्रहणंदेवयजनेछेदार्थम्॥अतएवदेवलेन॥यदेवपात्रस्था

पसारणंविहितंनृपिअस्य॥तथाचरेदलः॥एवंतत्रैभुपानीयंरा घाराचमनंतथा॥उच्छिष्टंयाचपतयेपितृणांन्नाघमाजयेत् ब्र
॥१०॥ ह्मपुराणे॥अस्तंयातेततःसूर्येविप्रपात्राणिचाम्बसि॥निक्षिपेत्प्रयतोभूत्वासर्वान्याधोमुखान्यपि॥हुतोहतिसर्वेषां भोजनं
प्रालनंतथा॥अनंताजायतेतृप्तिःपितृणांयेनसर्वदा॥वायुपुराणे॥पिंडमन्नौसराद्धाग्नौत्राधौसततंनरः॥पत्न्यैप्रजार्थीरद्या
तुमध्यमंमंत्रपूर्वकम्॥उत्तमांगतिमन्विछेत्गोभ्योनिर्वपयच्छति॥आजांप्रशंयशःकीर्तिमृषभंनिर्वपेद्वा॥प्रार्थयन्नै
र्घमायुस्तुरायसेभःप्रयच्छतिः॥आकाशंगमयेदृष्टिंतोयाद्दक्षिणासुरुः॥पितृणांस्थानमाकाशंदक्षिणादिक्तथैवच॥
विष्णुधर्मोत्तरे॥तीर्थश्राद्धेतथाभिजोक्षिप्तोर्घेविकल्पणः॥दक्षिणाभिमुखोभूत्वा पित्र्यादिकुशाप्रकीर्तिताः॥मनुः॥प्रक्षाल
हस्तावाचम्यसातिभ्यंप्रकल्पयेत्॥सातिभ्यःसकृतंदत्त्वाबांधवानपिभोजयेत्॥सातान्पितृपक्षास्तेतिगच्छतीतिसाति
श्रायमन्नंमितिगोविंदराजः॥बांधवान्पितृस्वस्रेयादीन्॥कार्ष्णाजिनिः॥यदाश्राद्धंपितृणांतुकर्तुमिच्छतिमानवः॥वैश्व
देवंततःकुर्यान्निवृत्तेपितृकर्म्मणि॥मत्स्यपुराणे॥निवृत्तेप्रपिंडेषुपाद्यार्घ्येसमंत्रवत्॥वैश्वदेवंप्रकुर्वीतनैत्यकंबलि ॥१०॥

मेवच॥आश्वलायनपुराणे॥नित्यक्रियांपितृणांतुकेचिदिच्छंतिसत्तमाः॥नपितृणांतथैवान्येनोक्तंपूर्ववदाचरेत्॥एष्टकाकर्मणे
नेत्यन्येकेचिदिच्छंतिपूर्ववत्॥पितृणांनित्यक्रियानिरग्न्यादमः॥नोक्तंबलिवैश्वदेवं॥पूर्ववत्प्रत्यहंकुर्यात्॥एतेननित्यश्राद्ध
स्याकरणेप्रत्यवायाभावः॥करणेत्पकाशतित्रयः॥देवलः॥पितृपाकात्समुद्धृत्यवैश्वदेवंतुहोमयेत्॥देवोच्छिष्टंतुतच्छ्राद्धं
नाश्नंतिपितरस्तदा॥निवृत्तेपितृमेधेतुदीपंप्रच्छाद्यपाणिना॥आचम्यपाणीप्रक्षाल्यसातीन्नोदकेनभोजयेत्॥ततोसातिषु
तृप्तेषुस्वधास्वनमतिपूजयेत्॥पश्चात्स्वयंचपश्चाग्निःपितृनोदमुदाहरेत्॥पितृमेधेश्राद्धेदीपंप्रच्छाद्यपाणिनेतिश्राद्धीय
दीपंहस्तेनिर्वपेदित्यर्थः॥उदाहरेदभ्यवहरेदित्यर्थः॥उशनाः॥नोक्तमिष्टेभ्योदद्यात्॥पैठीनसिः॥स्वयंचभुंजीत॥आपस्तंबः॥सर्वतः
समवदायत्रासवराईश्राद्धीयाद्यथाक्रमं॥याज्ञवल्क्यः॥प्रदक्षिणमतोभ्यर्च्यभुंजीतपितृसेवितुः॥अस्तचारीभवेत्तावद्यजनो
ग्रालणैःसह॥रागाद्भोजनश्राद्धेभुंजीतेतिनियमार्थम्॥मांसभक्षणेत्वनियमः॥तेनतत्रयथातुष्टिः॥अत्रश्राद्धांगत्वेन
नोक्तभोजनस्यविहितत्वाद्॥अग्नौकोमायपश्वालंभनवत्॥पद्मोद्यविश्राद्धविनोक्तमांसभक्षणविधेःश्रवणात्॥अतुसर्वतः

समयहायेतिचचात्।।मांसभक्षणविधेरावश्यकत्वात्तेन।।मांसभक्षणव्यतिरेकेणापितस्योपपत्तेः।।मनुनैवविधिरक्षितत्वा
।।३।। च्चाऽत्रयमर्थोऽध्यवसेयः।।तथाचमनुः।।प्रोक्षितंभक्षयेन्मांसंब्राह्मणानांचकाम्यया।।यथाविधिनियुक्तस्तुप्राणानामेवरात्य
येऽत्राभक्षणेप्रत्यवायः।।तथाकृत्वास्वयंचयुक्तायपरोपहृतमेववा।।देवान्पितॄन्समर्च्यैवखादन्मांसंनदुष्यति।।
तदयमर्थः।।नियुक्तस्यमांसवर्जनेप्रत्यवायः।।नियुक्तस्तुयदिश्राद्धेदैवेवामांसमुत्सृजेत्।।यावन्तिपशुरोमाणितावन्नरक
मृच्छतीतिदेवलवचनात्।।कर्तुस्तूनदुष्यतीतिवचनात्।।मांसाभक्षणजन्योदोषोनभवति।।अस्मादेववचनाच्चषड्वीहाय
पिदोषाभावः।।तथासत्यतावत्तादृशपिदोषाभावप्रसंगात्।।ब्रह्मपुराणे।।अग्निदग्धाश्चयेजीवाःक्षुद्याःश्राद्धेषुचसर्वदा।।अश्री
वंडकवंडाश्चतथाश्मश्रुधरोगिणः।।अश्रोत्रियःश्रोत्रियः।।वंडोनपुंसकः।।कुवंडोःक्लीबदृष्टिः।।गातातपः।।श्राद्धंकृत्वापरश्राद्धंभु
जतेयेतुविद्वांसः।।पतंतिपितरस्तेषांलुप्तपिंडोदककियाः।।तथाचनभोजनैक्यानंभाराध्ययनमैथुनम्।।दानंप्रतिग्रहंहोमं
श्राद्धंकृत्वाचवर्जयेत्।।हारीतः।।नतत्रवीराजायन्तेनरोगानचतायुषः।।नचश्रेयोधिगच्छंतियत्रश्राद्धंविवर्जितं।।पार्वण ।।३।।

श्राद्धानंतरंमत्स्यपुराणे।।एतच्चानुपनीतोपिकुर्यात्सर्वेषुपर्वसु।।श्राद्धसाधारणंनामसर्वकामफलप्रदम्।।भार्याविरहितोयेतत्
प्रवासस्थोपिभक्तिमान्।।शूद्रोपिमंत्रवत्कुर्यादनेनविधिनाबुधः।।दृढव्रतश्चेताः।।आपद्यनग्नौतीर्थेचंद्रसूर्यग्रहेतथा।।आम
श्राद्धंद्विजैःकार्यंश्रद्धयातुसदैवहि।।अनग्नौपाकसंसारकार्यभावप्रतिक्षतनुः।।एतच्चसमस्तपाकश्राद्धसाध्यभोपलक्षणं
।।अन्यथाग्न्याद्याधानाभावेऽयतः।।पाकेनश्राद्धमभिधायःमत्स्यपुराणे।।एतच्चानुपनीतोपिभार्यारहितोपिश्राद्धंकुर्यादिति
पाकश्राद्धमनिरिष्टम्।।शूद्रस्यापिपतितत्वात्।।पक्वान्नश्राद्धमशक्तौतत्रैवसुनिर्दिष्टं।।एवंशूद्रोपिसामान्यतःश्राद्धंचस
र्वैःसमस्कारेणमंत्रेणकुर्यात्सामान्यतुबुधः।।ब्रह्मणाःआत्मनोरेशकालाभ्यांविप्रवेसमुपस्थितेः।।आमश्राद्धंद्विजैःकार्यंश्र
द्धेनतुसदैवहि।।बृहद्धारीतः।।श्राद्धविघ्नेद्विजातीनामामश्राद्धंप्रकीर्तितं।।अशक्तावास्यनियतंतुस्मात्संवत्सरादृतेः।।एकोद्दि
ष्टंतुकर्तव्यंलोकेनैवसदास्वयम्।।अशक्तावेषपात्राणांतद्रहःसमुपोषणम्।।अमावास्यानियतंप्रोक्तेसहचारिणी।।पत्नीतु
कारयेन्नित्यंमंत्रेणार्द्धविनाहिना।।नानामुनीद्यवचनल्लुप्तदृष्टिहितोयंपक्षात्यनीयत्नयकोद्दिष्टसुमणीतः।।तिष्ठन्नल्पबुधमा

नसबोधनायश्राद्धप्रकाशनायेत्यर्थेप्रथमोपक्रांतः॥सर्वेषांश्राद्धप्रकृतिभूतंपार्वणमभिधायतद्विकृतिभूतंतुल्यधर्मत्वाद्विशेषनिषेधद्वारेणएकोद्दिष्टमभिधातुंप्रकरणांतरमारभते॥अथैकोद्दिष्टं॥अथशब्दानंतर्येउक्तंपार्वणमनंतरमेकोद्दिष्टंआख्यास्यतइतिशेषः॥एकोत्रसंप्रदानत्वेनोद्दिष्टत्वेकोद्दिष्टंश्राद्धम्॥अस्यकालमाह॥यावद्वत्सरंतावन्मृताहनितुकर्तव्यंप्रतिमासंतुवत्सरम्॥प्रतिसंवत्सरंचैवमाद्यमेकादशेहनि॥एकादशेहनीतिअशौचांतोपलक्षणार्थम्॥क्षत्रादिःसूतकान्नेतुभोजयेद्युतोद्विजान्॥द्वितीयेद्विर्युनस्तद्वदेकोद्दिष्टंसमाचरेदितिवत्स्यपुराणेदर्शनात्॥जाबालः॥असपिंडीकृतंप्रेतमेकोद्दिष्टेनतर्पयेत्॥सपिंडीकरणादूर्ध्वंत्रिभिःसोमोवमिष्यते॥घृतेनपरिशिष्टं॥कात्यायनः॥श्राद्धमग्निमतःकार्यंदाहादेकादशेहनि॥अग्न्यनुपकुर्वीतप्रसोलाहनिसर्वदा॥द्वैरथमतिमाष्यानिआद्यषण्मासिकेतथा॥सपिंडीकरणंचैवरथेतत्स्याद्द्वादशेहनि॥एकादशेनतुषण्मासाअहोरात्रैरथापिभिः॥न्यूनाःसंवत्सराभ्येवंस्यातांषाण्मासिकेतथा॥अथसांवत्सरिकंश्राद्धमेकोद्दिष्टपार्वणविधायकनानायचनरत्नाद्व्यवस्थोच्यते॥तत्रमत्स्यपुराणे॥ततःप्रभृतिसंक्रांत्यादुपरागादिपर्वसु॥त्रिपिंडमाचरेच्छ्राद्धं॥२॥

मेकोद्दिष्टंमताहनि॥एकोद्दिष्टंपरित्यज्यपार्वणंयःसमाचरेत्॥सदैवपितृहासस्यान्मातृभ्रातृविनाशकृत्॥मताहेपार्वणंकुर्वन्नधोऽधोयातिमानवः॥सपुत्रेचपुत्रलीभावःप्रेतेभ्यस्तृप्ततोभवेत्॥जाबालः॥अहस्सन्नेत्रजोसुत्रौविधिनापार्वणेनतु॥प्रत्यहमितरेकुर्युरेकोद्दिष्टंसुतादयः॥ग्रातातपः॥प्रहातव्यत्रयत्रैवसपिंडीकरणात्परम्॥नतत्रश्रार्वणंश्राद्धंनेयमभ्युदयादृते॥अर्वाक्संवत्सरादूर्ध्वंपूर्णेसंवत्सरेपिवा॥येसपिंडीकृताःप्रेतास्तेषांतुष्टयर्थक्रियाः॥अत्रविरोधेअरण्यसंस्थेत्रजस्मृतिःसामातृणां॥यत्रयत्रप्रहातव्यंसपिंडीकरणात्परम्॥पार्वणेनविधानेनरेयमग्निषडंसरेतिमत्स्यपुराणोक्तसाग्निस्यात्रिशेषउपसंहृयते॥साग्निस्मृतिरथोरण्यसंस्थेत्रजस्यात्रराभ्योद्वादशवार्षिकेनियमंव्यवस्थाप्यते॥तेनायमर्थः॥अरण्यसंस्थेत्रजाभ्यामपिसाग्निभ्यामेवसपिंडीकरणादूर्ध्वमाब्दिकंश्राद्धंपार्वणविधानेनकार्यम्॥साग्निभ्यामप्यौरसस्संस्थेत्रजाभ्यामेवपिंडोत्तरमाब्दिकंश्राद्धंपार्वणविधिनाकार्यम्॥यथापुरोडाशमात्रोद्देशेनविहितेविपुरोडाशेपर्यवस्यति तथाआग्नेयंचतुर्थकरोतिरतिचतुर्थीकरणम्॥आग्नेयंचतुर्थीकरोतीतिः॥क्वचिदाग्नेयंयत्रपुरोडाशेपर्यवस्यति

MEMORIAL

•नथाआग्नेयंचतुर्हाकरोतीति॥आग्नेयमाज्यंदेयंनश्राद्धंतमपिचतुर्हाकरणम्॥पुरोडाशंचतुर्हाकरोति।इतिवि
धेयोपसंहारात्॥पुरोडाशएवाग्नेयंपर्यवस्यति॥नन्वेयंमायास्यायंपक्षोयस्यमेतपक्षेव्यथयाभवेत्॥सपिंडी
करणादूर्ध्वंतस्योक्ता॥पार्वणोविधिरिति॥प्रेतपक्षेतिथिर्यस्यपितुरेकस्यपार्वणम्॥मातरपित्र्यान्नांकुर्याद्रेको
द्दिष्टंसदैवहि॥संख्यवचनोक्तविधेयोपसंहारआपद्यते॥ततश्चअरसन्नेत्रजौसाग्नीअविरुद्धौप्रेतपक्षमतयोरेयपा
र्वणंकुर्यातात्॥नमताहविधेयस्यसंख्यवचनस्यविधेयोपसंहारोयत्रयत्रेतिवीप्सामत्स्यपुराणोक्ताविरुध्येत॥नचैवंश
क्तेविधेयोपसंहारेकस्मिद्विधेयः॥एकोर्घएकंपवित्रंएकःपिंडः॥अर्घस्यैकत्वेनैवपवित्रैकत्वप्राप्तौएकंपवित्रमित्यपा
दनोकुर्वीकपवित्रताफलम्॥पवित्रशब्दश्चमंत्रलिंगान्नाकुशवचनश्चक्तकुशस्तात्॥अनंतगर्भिणं॥सोयंकोद्दिष्टमे
वचनाग्नेयमानंविधेयंपवित्रयत्रकुत्रचित्॥इतिपरिशिष्टपरिभाषितपवित्रम्॥अपवारयतिरिक्तविषये व्यवतिष्ठते॥
एकोद्दिष्टंदैवहीनमेकार्घ्येपवित्रशब्दश्चायमेवार्थोमिताक्षराकारेणवर्णिता॥दीपिकाकुलाचभागयतनाम्नावचनंलि ॥३३॥

खितम्॥पार्वणेषुतुसर्वेषुपवित्रंद्विदलंस्मृतम्॥नैकोद्दिष्टेतुतात्रोक्तंपवित्रंद्विदलंस्मृतम्॥नैकोद्दिष्टेतुतत्रोक्तंपवित्रं
द्विदलंनृप॥संस्थायान्समवनीयन्यूंकरोतीतिनिर्देशात्॥संस्थायांसमवनीयानाभावान्न्यूंकरणाभावः॥यथोपनी
याध्यापयेदित्यथोपनयनाभावेऽध्यापनाभावः॥सिनीवालीप्रेतपक्षेमातापित्रोर्मृतेयदि॥एकोद्दिष्टंतुमातुःस्यात्पितुः
पार्वणमुच्यते॥नायाहनंनान्नौकरणंनात्रविश्वेदेवाःस्वदितमितित्रयप्रश्नःसुस्वदितमित्यनुज्ञाइष्टामित्यध्यस्तानेनि
रस्तामितिविसर्गोभिरताःस्मरस्मरेयम्॥अग्नौकरणनिषेधादेवपात्रालंभनिषेधोहुतशेषहानानंतरंतस्यविहितत्वा
त्॥अमंत्रत्वेनुहोमिमंत्रलिंगात्हुतशेषस्यैवपरामर्शात्॥हुतशेषाभावेपात्रालंभाभावइतिनिश्चीयते॥तथाचप्रेतश्राद्ध
मधिकृत्यगोविंदराजलिखितम्॥प्रचेतोवचनम्॥नायाहनंनाग्नौकरणंनपात्रमालभ्यजपतिनाक्षिपःप्रतिगृह्णीयात्॥
तस्मात्सुरतिपार्वणेतत्रप्रश्नोयिहितः॥एकोद्दिष्टेतत्रस्वदितमिचाभ्यम्॥स्वस्वदितमितिब्राह्मणवचनम्॥अस्यस्था
नेउपतिष्टतामितिचाभ्यम्॥ब्राह्मणविसर्जनेभिरम्यतामितिचाभ्यम्॥वाजेवाजेवतइतिमंत्रोनपवनीयः॥एतदर्थमेकोद्दि

इश्राद्धम्।प्रेतमुद्दिश्यपश्चात्क्रियतेतत्तस्यधायान्नमतिरम्यतामितिचनयाच्यम्।तथाचाश्वलायनःस्वपरिनिष्टम्।
।।३४।। प्रेतश्राद्धेषुसर्वेषुस्वधायान्नातिरम्यताम्।।स्वस्त्यस्तुविसर्जेरेवंसङ्कल्पयेन्नितम्।।एकोद्दिष्टस्यपिंडेतुअनुज्ञादेनयु
ज्यते।।पिंडदानंनकुर्याम्मित्रहोपजायते।।विष्णुः।।अथाग्नौकरणंपक्वमेसुस्नातःसुप्रक्षालितपाणिपादस्तेयंविधानेन
आसनान्यर्घपात्राण्युदकुंभानांअर्घमाल्यवस्त्रालंकारान्याद्यंपितुर्यद्वाहनांरिक्तंधूपगंधमाल्यैःसमभ्यर्च्यश्राद्धभोक्तॄ
समर्च्ययेत्।।वाराहपुराणे।।आसनंचोपकल्प्यतन्मंत्रेणविधिपूर्वकम्।।अत्रासनेरेवराजाभ्युत्तानेतिश्राम्यतांद्विजय
र्यानुग्रहात्।।प्रसाधयेदासनंगृह्णपुत्रज्ञानामिश्रुद्देनकरेणविप्रस्यप्रक्षाल्यपादौशिरसावंद्यच।।विश्रम्यचमंत्रवित्।उ
पविश्यासनेभरेरंतत्रप्रकंपयेत्।।आधारार्थंतत्रतुब्राह्मणायप्रहीतेयं।।पश्चात्पानंहरेद्यात्पात्रस्यार्कंरेशुभे।।
संतप्तयालुकाभूमिंसमीकृत्यकिंतीतथा।।सन्तारयतिहुर्याणिप्रेतंरेदुपानहौ।।प्रेतश्राद्धमधिकृत्यादेवलः।।एकोद्दिष्ट
स्यसेयंतुब्राह्मणेभ्यःसमुत्सृजेत्।।अन्यत्स्वयंभुंजीतपुनर्मंगलभोजनम्।।हारीतः।।मृतेपितरिवैपुत्रापिंडान्दद्युस्त्रयः ।।४।।

माचरेत्।।अत्रगर्भेचविनाशप्रेतमुद्दिश्यधर्मतःपारस्करः।।अहरहरन्नंब्राह्मणायोदकुंभंवदेत्सम्।।पिंडान्वष्टकेनिष्टंति।।यात्रवल्क्यः।।अर्वाक्सपिंडीकरणंयस्यसंवत्सराद्भवेत्।।तस्याप्यन्नंसोदकुंभंदद्यात्संवत्सराद्विजे।।लघुहारीतः।।सपिं
डीकरणंयावत्प्रेतश्राद्धानिषोडश।।एकोद्दिष्टंनैवसुताःकुर्युःएकादशादिकेचित्।।मार्कंडेयः।।मुख्यंश्राद्धंमासिऽपर्यासा
दनंप्रति।।द्वादशाहेनयाभोज्याएकाहेद्वादशाथवा।।अत्रौचेनसांवत्सरिकंमासिकश्राद्धंयाद्यात्।।याज्ञवल्क्यांगः।।देवेपि
तृकार्श्राद्धेतुअशौचंजायतेयदि।।शुचीभूतेनदातव्यंयातिथिःप्रतिपद्यते।।सातिथिस्तत्रकर्तव्यातत्कन्यावैकदाचन।।
हत्वंतरवशात्तुविप्रेआपस्तंबः।।श्राद्धविघ्नेसमुत्पन्नेमृताहेविरतेतथा।।एकादशंतुकर्तव्यंकल्पपक्षेविशोधतः।।श्रा
द्धप्रकाशसंज्ञेस्मिन्भाव्येकात्यायनस्मृतः।।विवेचितमिदंश्राद्धंमेकोद्दिष्टंविशोधतः।।अथसपिंडीकरणम्।।ततःसंवत्सरे
पूर्णेत्रिपक्षेवायदाभवेद्द्विजोत्तमे।।चतुरपात्राणिसतिलगंधोदकानित्रीणिपितृणामेकंप्रेतस्यसपिंडीकरणस्यैकोद्दि
ष्टपार्वणोक्तधर्मयाहित्यतः।।पार्वणेकोद्दिष्टनंतरमस्योपन्यासः।।संवत्सरेपूर्णेरतिऋक्षेकालसंक्रांतिनंनिरग्ने

र्ध्वभावेऽोदकुंभमा।सान्निप्रतिषिद्धेषमाहा।ताबालः।।नासपिंडान्निमान्पुत्रः पितरंतंसमाचरेदा।पापीयसकुर्वन्हि
।।२५।। पितृहाचोपजायते।।तथासपिंडीकरणेकुर्याःपूर्वेद्युरेन्निमान्सुतः।परतोदशरात्रस्यपूर्णेऽब्देनचापरः।।दशरात्रस्यपर
तःपूर्वेप्रथमेहन्येश्रीमान्।सपिंडीकरणंकुर्यादितिसंबंधः।।परोवृद्धिरहितोऽन्यैरित्यर्थः।।हारीतः।।यातपूर्वंमाघास्या
मतादशरात्रमाद्यश्राद्धेदा।सपिंडीकरणंतस्यांकुर्यादेवसुतोन्निमान्।।छंदोगपरिशिष्टं।।कात्यायनः।।एकादशाहंनिर्वृत्तम्।अ
र्वाग्दर्शाद्यथाविधि।।प्रकुर्वीतान्निमान्पुत्रोमातापित्रोःसपिंडनम्।।पितुःसपिंडनंविनापितृयज्ञानधिकारात्।।अर्वाग्द
र्शात्पितुःसपिंडनंकुर्वीतेतियदुक्तंतेनपिंडपितृयज्ञानंतर्भवेत्पितामातुःसपिंडनंविनापिपिण्डपितृ
यज्ञानधिकाररहितंनापयति।।तुल्यन्यायत्वादमावास्याश्राद्धेनाधिकारोपिकेरितमूः।।अथवृद्धिनिमित्तापकर्षमाहा।ओ
मित्यः।।पूर्णेसंवत्सरेषण्मासेत्रिपक्षेणायदाहर्वृद्धिरापद्येतदाहभ्यस्तारिपात्राणिसतिंगंधोदकानिपूरयित्वा।त्रीणिपितृणां
मेकंप्रेतस्यप्रेतपात्रंपितुःपात्रेद्वासिंचति।।पूर्णेसंवत्सरइतिपूर्वोक्तसमानविषयमा।त्रिपक्षेषण्मासेतिः।।यदाषण्मासाद ।।२५।।

र्ध्वंतदाषण्मासेऽोत्पुत्रजन्मादिनिमित्तवृद्ध्युपनिपातेऽयदाहरितियोजनम्।पैतृ
नसिः।।संवत्सरंतेविसर्जनानवमप्रास्यमिसेके।।दर्शनवमेमासिसपिंडनविधानम्।।दशमाहा।।हीवृद्धिसंभाव
नायंवेदितव्यम्।वृद्धिकल्पतनुः।।अर्धेसंवत्सरान्नद्यौपूर्णेसंवत्सरेपिताये सपिंडीकृताःप्रेतास्तेषांनुपथक्कि
येतिलिखितरणातातपवचनानुसाहविर्वृद्धिनिमित्तासपिंडीकरणापकर्षेऽवगम्यते।।अनेनाबुलधर्माणांषंढा
चैवामुष्मायणात्।।अस्थितेश्वरारस्यद्वादशाहमरास्यतेऽरतियद्यापप्रचनंतद्विशेषकुलधर्मनिरूप्याधितद्
द्वारिकर्तव्यविषयंच।कुलधर्माणामानंत्यादस्थितेश्वरारस्येतिहनुहवोपन्यासात्।।आहमरीचिः।।मुख्येश्राद्धंमासि
मासिअपर्याप्तावृतुंप्रति।।द्वादशाहेनयाभोज्याएकाहेद्वादशापया।।मुख्येविषमासिकालविषयम्।।अपर्याप्तावृ
क्तौमासद्वयेश्राद्धानुष्ठानम्।।तत्राप्यक्तौद्वादशभिरेवद्वादशब्राह्मणाभोज्याद्वादशमासिकानिश्राद्धानिकर्तव्या
नीत्यर्थः।।तत्राप्यक्तौवेकस्मिन्दिनेद्वादशब्राह्मणाभोज्याः।।द्वादशश्राद्धानिकर्तव्यानीतियायत्।।यदापितामहोव

तितरांप्रपितामहीं। महाहित्रये। तपितुः सपितुः सपिंडनीतथाचब्रह्मपुराणे॥मृतेपितरिपत्न्यांवाविद्यतेचपितामहः॥तेनतेरेयास्त्रयःपिंडाःप्रपितामहपूर्वकालेभ्यश्चपैतृकःपिंडनिर्मोक्तव्यश्चपूर्ववत्॥मातर्यपिमृतायांतुविद्यतेपितामही॥प्रपितामहीपूर्वंतुकार्यस्तस्यानाथ्यंविधिः॥यद्यपितामहःप्रपितामहोवापितुर्मरणानंतरंपंचत्वमुपगतः पितुः सपिंडीकरणकालात्प्रसासचस्तस्यप्रेतयोरेवतयोःपितरंसपिंडयेत्॥पितामहस्यपुत्रत्वेनसपिंडनेत्यनधिकारः॥यद्यातुपितुः सपिंडनात्पौत्रीजातेपितामहेमरणंपित्र्यादयश्चनसंतितस्तापौत्रेणश्राद्धोद्धाकंकार्यम्॥यथाह॥छंदोगपरिशिष्टंपितामहः पितुःपश्चात्पंचत्वंयदिगच्छति॥पौत्रेणैकोद्दिशाद्धारिकर्तव्यंश्राद्धोद्धाम्॥नेतत्पौत्रेणकर्तव्यंपुत्रवांश्चेत्पितामही॥पितुः सपिंडनांकृत्वाकुर्यान्मासानुमासिकम्॥असंस्कृतौनसंस्कार्यौपूर्वौपौत्रकैः॥पितरंस्तत्रसंस्कुर्यादितिकात्यायनोब्रवीत्॥पापिष्ठमपिपुत्रेणसुदुष्कृतापिवा॥पितामहेनपितरंस्कुर्यादितिनिश्चयः॥पापिष्ठमनिस्तीर्णप्रेतभावात्॥सुदुष्कृतेनप्रेतत्वरहितेना॥सुदुष्कृतेनिस्तीर्णप्रायप्रेतभावः॥पापकृताप्रेतेनपितरंसंस्कुर्यादितिपूर्वो ॥२६॥

क्तार्थोपसंहारस्तूद्वाहनादिमृतेतुपितरिपितामहप्रपितामहादिषुसंसर्जनमाह॥पपरिशिष्टेकात्यायनः॥श्रौत्रेणाग्निहोत्रेतानेपतितेसंगतेतिचाप्युक्तमाचार्यतेदेयंयेभ्यएवदत्तात्सौऽप्युक्तमः॥नास्त्रीयतमर्यादातिक्रमणमाह॥तथाचमनुः॥सपिंडीकरणंपितामह्यास्तुसहोदितम्॥यथोदितेनकल्पेनपुत्रिकातनयेनचेत्॥पतत्यृभर्तरिजीवतिप्रसेतव्यम्॥भर्तरिसपिंडनविधायकवचनानितुभर्तुरभावेभर्तरिसपिंडनंविदधति॥तथाचलघुहारीतः॥तेनभर्त्रासहैवास्यासपिंडीकरणंस्त्रियाः॥एकंसागतायस्याऋतुमंत्राहुतिश्चैतैः॥तस्मिन्सतिसुताःकुर्युःपितामह्यासहैवतु॥तस्याश्चैवतुजीवंत्यांतस्याःश्वश्वेतिनिश्चयः॥अपुत्रायास्त्रियाभर्तामातरिसपिंडनंविधेयम्॥अपेठीनसिः॥अपुत्रायांमृतायांतुपतिःकुर्यात्सपिंडतांमश्वस्त्रादिभिः सहैवास्याः सपिंडीकरणंभवेत्॥एवंलघुहारीतवचनात्॥पुत्रेणैवतुकर्तव्यंसपिंडीकरणंस्त्रियाः॥पुरुषस्यपुनस्त्वन्येभ्रातृपुत्राद्योपिचेतिपैठीनसिवचनाद्भ्रातापतिव्यतिरिक्तव्यवहितानिगयानिचमातुर्मातामह्यःसपिंडतांविधायकानिवचनानितानिसुतीकापुत्रविषयाणि॥तथाचछंदोगपरिशिष्टे॥मातुः प्रथमतः सपिंडनंनिर्वपेत्सुत्रिकासुतः॥द्वितीयंतुपितुः

स्तस्याः स्तुतीयंतुपितुः पितुः परिहृतमाहारिनासंवत्सरेपिसपिंडीकरणंनकृतंतदासंवत्सरोत्तरकालेपिकरणीयम् मताहवि
१७ धिनतद्धर्मग्राहित्वनात् तथाचक्रियमाणेऽज्ञातमताहस्यामायास्यांश्रवणदिवसेवाकार्यम् यथाहप्रचेताः अ
परिज्ञातेमताहेऽमायास्यांश्रवणदिवसेचेति वस्तुमताहोज्ञातएवतस्यकृष्णैकादश्यांकर्तव्यम् यथाहलघुहारीतः
श्राद्धविप्रेसमुपस्थितेमताहेविदितेतथा एकादश्यांतुकर्तव्यंकृष्णपक्षेविशेषतः गौतमभाष्यकृताप्युक्तम्ऋषीणाममूनंवत्स
रंलिखितम् सपिंडीकरणेत्रीणि कृष्णाण्याहुर्मनीषिणः प्राजापत्यंतथामैत्रंनक्षत्रंबहुदैवतम् प्राजापत्यंरोहिणीमैत्र
मनुराधा देवदैवतमग्न्याधेयम् ब्राह्मणविन्यासक्रमकल्पसूत्रानुसारादिधेयः तथाचसूत्रंत्रीणिपित्रणामेकंप्रेतस्यअमुमे
वक्रमम् ज्ञातातपोप्याह सपिंडीकरणंश्राद्धंदैवपूर्वंनियोजयेत् पित्रनेवासयेत्तत्रपुनःप्रेतंचनिर्दिशेद् पित्रनेवचेत्ये
वंकारोमाताम्हव्यवच्छेदार्थः तथाचक्षयरोगपरिक्लिष्टम् कर्षसमन्वितंमुक्त्वातथायंश्राद्धोदकम् प्रत्यादिकंतुरोगेपि
जास्कःपरिनिस्थितिः कर्पूरसमन्वितंमाल्यंकात्यायनेनतुपात्रसंख्यातेनैवस्थीकृतम् तथाचकाठकीश्रुतिः उक्तवि १७

न्यासक्रममाचष्टे॥रत्वापिंडान्पितृभ्यस्तुपश्चात्प्रेतायपार्थिवः॥तंतुपिंडंत्रिधाकृत्वाअनुपूर्व्याचसंततम्॥विरथा
त्रिषुपिंडेषुएषसंसर्जनेविधिः॥आहलौकिकाग्निः॥चतुर्थंपितरमुत्सृज्यत्रिधाकृत्वापिंडेषुनिदधात्॥निनुव्यचतुरः॥
पिंडात्पितरः प्रतिनामतः॥येसमानरतिर्ह्यभ्यांमाद्यंतुविभजेत्त्रिधा॥एषएवविधिः पूर्वमर्घपात्रेचतुष्टये॥आसिंचेत्
पितृपात्राणिप्रेतपात्रेणमंत्रविहितेन ज्ञातातपवचने॥आयत्रयोमुख्यवचनोनप्रथमःवचनः पित्रनेवासयेत्तत्रपुनःप्रे
तंचनिर्दिशेत्॥प्रतिज्ञातातपीयपूर्वश्लोकोक्तविन्यासविरोधात्॥यत्तुआश्वलायनकृत्यपरिक्लिष्टम्॥चत्वार्युरुपात्राणि॥
एवंमृतस्यत्रीणितरतेषांप्रथमंपात्रंत्रिषुपात्रेषुनियोजयेदितिप्रतिकूलविषयम्॥समानेसंवत्सरेचत्वार्युरुपात्राणि॥
पृथुनक्तिः॥तत्रैकंप्रेतायत्रीणिपितृभ्यःप्रेतपात्रंपितृपात्रेष्वासिंचतीतिवैजवापवचनस्यापीयमेवव्यवस्था॥यच्चकाश्या
यनेनगृह्येऽभिहितंपिंडकरणेप्रथमःपितृणांप्रेतःस्यात्पुत्रवंश्चेद्विनश्यतेचतुर्थः॥तस्यचायमर्थः॥पिंडकरणेसपिंडी
करणेकृतेयराश्राद्धंतत्रापितृणांप्रथमःप्रेतोभवतीत्यनेनपिंडपितृयज्ञार्थम्॥पितरंसपिंडमताहादिषुपार्वणंकुर्यादि

सयमर्थोदर्शितः॥सत्रसतांकर्त्रोपाध्यायेनसाग्नेःपार्वणोधिकारोह्यापितदर्निभाख्यातम्॥उक्तंचैतद्धस्मात्स्त्रारनंत
॥१९॥ र्यंतंचततरंपथगेकरतिकास्यायनेनप्रणीतम्॥अयंचव्ययस्थितोविकल्पेनिरग्निविषयः॥तथाचबौधायनपरिशिष्टम्॥स
पिंडीकरणादूर्ध्वंन्नद्यात्प्रतिमासिकम्॥एकोद्दिष्टंविधानेनद्यादित्याहुरेकेः॥प्रतिमासिकमेकोद्दिष्टविधानेननद्यात्
त्॥किंतुपार्वणविधिनाद्यात्॥विशेषनिषेधस्यशेषाभ्यनुज्ञाफलवंत्वात्॥अपरेकस्त्वाहुः॥एकोद्दिष्टविधानेनद्यादित्यर्थः
चसाग्निनिरग्निविषयोविकल्पः॥अनेनवचनेनसपिंडीकरणापकर्षेणमासिकापकर्षःप्रतिभातिः॥पुनश्चाह्यानियोज्यान्
द्यात्पुनुकुर्यात्सपिंडतामः॥श्राद्धानियोज्यान्पाद्यविरथानसपिंडतामित्यादिवचनम्॥तदपकर्षेवेदितव्यमितिः॥मित्य
षराकारःसपिंडीकरणंकृत्वासत्कालएतानिकर्तव्यानीतिमुख्यकल्पे॥प्राप्तत्वेनभागनधिकारात्॥एकोद्दिष्टंनिर्वर्त्य
अर्घकरणाद्यथविधिप्रकुर्वीतान्निमान्पुत्रोमातापित्रोःसपिंडनमित्यत्रचपरिशिष्टेनताएकोद्दिष्टाहश्राद्धस्यैवसपि
ंडीकरणान्नियतपूर्वभावित्वम्॥सपिंडीकरणताचैतेषांप्रेतक्रियाबुधैरित्यादित्यादिनिमित्तकेचरितार्थे ॥१९॥

यद्यहद्दिरापद्येततदहश्चत्वारिपात्राणीत्यादिगोभिलादिवचनानिसुख्यकल्पेयद्दिनिपातसपिंडीकरणमात्रस्यापकर्षं
विदधातिः॥नमासिकारेरितिः॥अस्यशास्त्रार्थस्यानुग्राहकम्॥मिताक्षरालिखितवचनम्॥यस्यसंवत्सरादर्वाक्सपिंडी
करणंभवेत्॥मासिकंचोद्दिष्टंचरेयंतस्यापियत्परम्॥तथागोविंदराजलिखितम्॥जातकर्मवचनम्॥यस्यसंवत्सरादर्वा
क्सपिंडीकरणंकृतंप्रतिमासतथातस्यप्रतिसंवत्सरंतथा॥किंच॥श्रद्धाणित्वप्रकुर्वीतप्रमीतानूनिसर्वदा॥प्रतिपरि
त्रिलोक्यसर्वदापरस्थायमेवार्थः॥सर्वदामासिकापकर्षेपीत्यर्थः॥एतच्चयद्दिनिमित्तंसपिंडीकरणंरमंतस्यैवकर्तव्यम्
॥यस्यपुत्रोनिवेशोऽस्तिश्रयत्नेनद्यादितिवचनम्॥भ्रातायाभ्रातृसुतोवासपिंडनिष्ठएवंवा॥सहपिंडक्रियांकृत्वारण
श्मुदयंततइतिः॥नद्यद्भिर्भ्रात्रादिभिस्तत्सुतादिभ्यश्चोदयंकार्यः॥तद्विषयंबोध्यम्॥प्रेतपात्रंपितृपात्रेष्वासिञ्चतिः॥येस
मानाइतिह्याभ्यामेतेनैवपिंडोव्याख्यातः॥पितृपात्रेषुपितामहादिपात्रेष्वित्यर्थः॥येसमानइतिह्याभ्यामितिः॥येसमानाःस
मनसःपितृन्श्लोकमराज्योतेश्लोकःस्वधानमोयज्ञोदेवेषुकल्पतामग्नयेसमानाःसमनसोजीवाजीवेषुमामकाःतेषांश्रि

श्रीमन्मिकल्पतामस्मिन्नोङ्कारतर्पणसमाः दत्येताभ्यांमंत्राभ्यामित्यर्थः।।यद्यप्येकेनैवोङ्कारमस्मिन्विधिवाक्येप्रेतादित्यमतीतेः।।त्री
।।२९।। णिपित्रणामित्यादिसिद्धयाऽस्यप्रतीतक्रमस्यानादरतिः।।तत्रविदुषांचेतसिचमत्कारमातनोति।।नह्यासेचनवाक्येकंचो-
ङ्कारंप्रेतमाथम्यम्।।नाचार्योङ्कारोपविन्यस्तस्यापिविधानबलादासेचनस्याभ्याहृतत्वात्।।यद्यपिविप्रतिपत्तौवाप्रकृतस्या
मपिरक्षाप्रकृतिःस्यादिति।।तदपिविप्रतिविनोदनाप्रातेचरितार्थत्वम्।।यथाकण्वोक्तानकश्चिद्विद्वांसौविकृतौभवती
तिविकृतेऽप्रकृतसमवायसंगः।।यच्चनाखांतराधिकरणन्यायादिह्यादृतंप्रेतमाथम्यम्।।कथंहेयमत्राभिनिवेशोपि
हायाभिरद्यातुभवान्।।नाखांतराधिकरणन्यायादेवलिखितकठादिश्रुतिसंहारान्मयोच्यमानेप्रेतस्यपश्चान्निवेदा
नंकिमितिनाद्रियते।।तस्माद्दुभयविधवाक्यरत्नेस्वकृत्यसूत्रक्रमादरः साधीयानिति।।ब्रह्मपुराणे।।चतुर्भ्याम्बार्घपात्रे
भ्यएकंवामेनपाणिना।।गृहीत्वादक्षिणेनैवपाणिनासतिलोदकम्।।संसृजेत्तुतथान्येषुपितृषुसमनादृतिस्मरन्।।प्रेतंप्रेतस्यदत्
तेषुचतुर्भ्यांजलंक्षिपेत्।।ततःपितामहादिभ्यस्तन्मंत्रैश्चदर्भकूर्चकृत्येसमनादृतिद्वाभ्यांजलंतत्रसमर्पयेत्।।अर्घंतेनै ।।३९।।

वविधिनाप्रेतपात्राद्भूर्वंयत्।।तेभ्यश्चार्घंनिवेद्यैवपश्चात्तुस्वयमाचरेत्।।एतद्यथमप्रेतार्घदानालिखितंबह्वचपरिशिष्ट
समानविषयम्।।यासेजनेत्रिरतिउक्तयुक्तोवपश्चाद्देयम्।।किंतुपवित्राणिपात्रचतुष्टयेनिधायजलादिभिःपूरयित्वाधि
रमुत्कापितसंबंधिपत्नीस्त्रिभागंजलंपितामहादिपात्रत्रयेनिरुप्यात्।।शेषजलेनप्रेतार्घदानं।।एतच्चस्कृटमेवाभिहितं।।
यासेजनेपितृगुरुणायाज्ञवल्क्येन।।गंधोदकतिलैर्युक्तंकुर्यात्पात्रचतुष्टयम्।।अघार्घंपितृपात्रेषुप्रेतपात्रंप्रसेचयेत्।।येस-
मानादृतिद्वाभ्यां।।शेषंपूर्ववदाचरेत्।।एतत्सपिंडीकरणमेकोद्दिष्टंस्त्रियाअपिकुर्यादित्यर्थः।।एवंचतासांपार्वणश्राद्धप्रति
षेधोऽभिहितइतितात्पर्यम्।।गंधोदकतिलैर्युक्तंपात्रंचतुष्टयंकृत्वाप्रेतपात्रेपितृपात्रेषुप्रसेचनेरितिवरार्घपात्रंप्रेतस्य
कृत्वापात्राणिसेचयेदितिपक्षेत्वयुक्तः।।एतेनैवपिंडोव्याख्यातइत्यस्यायमर्थः।।यथाप्रेतार्घपात्रंप्रेतस्यकृत्वाजलं।।ये
समानादृतिमंत्रद्वयेनपात्रत्रयेस्थितम्।।एवंप्रेतपिंडत्रयेनिरुप्यादिति।।तत्प्रकारमाह।।ब्रह्मपुराणे।।दत्वापिंडमथाष्टांगं
ध्यात्वातंचसुभास्वरम्।।सुवर्णरौप्यदर्भैस्तुकृतस्मिन्पिंडेतुतत्त्रिधा।।कृत्वापितामहादिभ्यःपितृभ्यःप्रेतमर्घ्ययेत्।।तथा।

सुवर्णलांस्ततस्तांस्तु पिंडान्कृत्वा प्रकल्पयेत् अर्घैः पुष्पैस्तथा धूपैरीषमात्रानुलेपनैः सपिंडनविध्यनंतरं वैजवापः
४० रत्यभिप्रायस्तु पतितभ्रूणघ्नस्त्रीणां चाभिचारिणीनां नातिरिक्तः ज्ञातातयः संस्थिताया तु भार्यायां सपिंडीकरणान्त्रिकम्
पैतृकं भवतेगोत्रंतदूर्ध्वं पत्निपैतृकम् दर्भासुरारिनिन्दितविवाहविषयमितिमंजरीकारः तथा सपिंडीकरणादूर्ध्वं
यस्मित्भ्यःप्रतिदीयते सर्वेषुनंदरामातारनिधर्मेषुनिश्चयः संहोगपरिशिष्टं नयोभिन्नः पृथग्दायादासानेविभाग
ते स्वभर्तृपिंडमात्राभ्यःतत्रिवासोयतस्मृताः हारीतः अतःप्रभृतिवैप्रेतःपितृसामान्यमाप्नुयात् विरतेपितृलोकंच
ततःश्राद्धंप्रवर्तते अतऊर्ध्वंप्रेतस्यान्नदानाद्यस्मिन्नहनिप्रेतस्तदेकमेकोद्दिष्टंनिरग्न्यभिप्रायेणप्रपंचितश्चा
यमेकोद्दिष्टप्रकरणेदृष्टः कर्तव्यंनिखिलवचनः यस्मिन्नहनियन्मासीयतिथौमासश्राद्धेप्राप्तः यथालघुहारीतः
कृतपरिवर्तेनसूर्यः कालवशाद्यतः अतःसांवत्सरंश्राद्धंकर्तव्यंमासचिंतितम् मासचिन्तंतुकर्तव्यंपौर्णमासाख्यमेव
च यतस्तदभिधानेनमासांताःपरिकीर्तितः सौरमासस्यांशकैकनिष्पत्तेर्नियततिथ्यालक्षणेनकदाचिन्मासिजात ४०

तिथ्यलाभेनश्राद्धस्यकादाचित्कत्वापत्तेः॥सौरमासानारदार्थंचकृतपरिवर्तेतेत्यभिधायमासांतरंसंजयन्नाह॥क
र्तव्यंमासचिन्तमितिः॥मासचिन्तंतुपौर्णमासाख्यमेवचेत्यनेनतन्नक्षत्रयुक्तौपौर्णमासीयोगाद्वैकार्तिक्यादिरवगंतव्य
मित्युक्तम्॥यतस्तस्याःपौर्णमास्यभिधानेनकृत्तिकानक्षत्रयुक्तकार्तिकीसापौर्णमासी।मासेस्मिन्दर्शाद्यन्वयेनकार्ति
कादिमासःपरिकीर्तितोहाग्निपुत्रादिभिरित्यर्थः॥नचास्यसौरव्यभिचारेणसौरेपिकदाचित्संभवेनानध्यवसायःशंकनी
यः॥हारीतेन॥महर्षिणातावत्सूर्यःपरिवर्तस्यानियतत्वेनसांवत्सरिकश्राद्धस्यकादाचित्कत्वेदोषपरिजिहीर्षयापौर्णमासी
चिन्हितोमासोग्रात्यदर्शाभिहितम्॥पौर्णमासीयोगस्यचतासुतासुमासव्यक्तिषुसंभवेनकादाचित्कत्वदोषस्यकल्पतेपाय
मानत्वात्मासजातिषुयोगस्याव्यभिचारादध्यवसायोऽवगंतव्यः॥तथाहिलिखितब्रह्मपुराणवचनानुसारेणमेषादिसंक्रा
तियोजिन्योह्यर्वाग्मासजातयस्तासुचायंरूपकादाचित्कश्चैत्रादिपौर्णमासियोगःसंभवतीयेकरेणयोगेनयोगिकंचमध्य
वसेयम्॥नचायन्न्यायःसौरपक्षेपि॥तत्रव्यक्तिस्विवजातिष्वपिव्यभिचारात्॥सूर्यस्यधनुर्मकरकन्यावस्थितिलक्षणास्वा

श्विनपौषमाघजातिषुत्रैकालिकस्याश्विनापौषीमाघीनामयोगस्यसंभवात्।।सूर्याङ्गारमसोःपरमोविप्रकर्षोहि पौर्ण
॥४१॥ मासीभवमकरकन्याधनुषयस्थितेसूर्येऽश्विनीपुष्यमघायुक्ताःपौर्णमास्योभवितुमर्हन्ति।।अश्विनीपुष्यमघानांमेष
कर्कटसिंहैकभोग्यत्वेनषडष्टकापतेः।।श्रीआत्रमेतद्दृष्टिदृष्टमपरमूलम्।।परमेष्टिनाचसांवत्सरिकश्राद्धंचांद्रमासे
मिहतम्।।यथाहपरमेष्टिः।।आब्दिकेपितृकार्येचचांद्रोमासःप्रशस्यते।।विवाहादौस्मृतःसौरोयज्ञादौसावनस्मृतः॥
यतु।।यस्मिन्नाहोगतेसूर्येविपत्तिंयांतिमानवाः॥तेनांतत्रैवकर्तव्याःपिंडदानादिकाःक्रियाः।।इत्यादिवचनंप्रथमाब्दि
कविषयमध्यवसेयमित्यलंबहुना।।सपिंडीकरणश्राद्धंश्रीमन्कात्यायनोदितम्।।स्मृतिन्यायाविरोधेनसांगमत्रनिरू
पितम्।। ॥७॥ ॥इतिसपिंडीकरणम्॥ ॥७॥ ॥अथवृद्धिश्राद्धम्।।अथाभ्युदयिकश्राद्धेप्रदक्षिणमुपवासः।।अ
भ्युदयाकन्यापुत्रविवाहपुत्रजन्मादि।।तत्रविवाहेतंश्राद्धंमाभ्युदयिकम्।।तत्रप्रदक्षिणमुपवारकर्तव्यः।।अस्यकालाद्य
र्तिकर्तव्यतामेहाः।।शास्त्रांतरतोऽवगंतव्याः।।तत्रविस्तरणम्।।कन्यापुत्रविवाहेषुप्रवेशेनवेश्मनः।।नामकर्मणि ॥४१॥

बालानांचूडाकर्म्मादिकेतथा।।सीमन्तोन्नयनेचैवपुत्रादिमुखदर्शने।। नांदीमुखंप्रकर्तव्यंपूजयेत्प्रयतोगृही।।शाता
तपोब्राह्मणाःमातृश्राद्धंतुपूर्वेद्युरपितृणांतरनंतरम्।।ततोमातामहानांचवृद्धौश्राद्धत्रयंस्मृतम्।।नान्दिश्राद्धंतुपित्र्यश्रा
द्धेकर्म्मवैरिकमाचरेत्।।तेभ्योपिमातरःपूर्वंपूजनीयाप्रयत्नतः।।अकृत्वामातृयागंतुयःश्राद्धंपरिवेषयेत्।।तस्यक्रोस
माविष्टाहिंसांकुर्वन्तिमातरः।। मातृयागोमातृपूजा।।छंदोगपरिशिष्टं।।कात्यायनः।।कर्म्मारिभ्यसेचैवेनुमातरःसग
णाधिपाः।।पूजनीयाःप्रयत्नेनपूजिताःपूजयन्तिताः।।प्रतिमासुचशुद्धासुलिखितायापटादिषु।।अपिवाहतपुंजेषु
नैवेद्यैश्चघृतप्लुतैः।।कुंकुमलक्षारसोद्धारासप्तधारान्यतेनतु।।कारयेत्पंचधारांवानातिनीचान्नचोच्छ्रिताम्।।आ
पुष्पाणिचनात्यर्थंजलंतत्रसमाहितः।।ब्रह्मःपितृभ्यस्तत्रतुश्राद्धानमुपक्रमेत्।।ब्रह्मरक्षपलक्षणमितिकल्पतरुः।।
तत्तुनयुक्तम्।।यतोवक्ष्यतिनोभेषुपिंडाःस्युःपंचतिस्थितिरिति।।ध्रुवंचरत्यपरिनिष्ठम्।।अनिष्टातुपित्र्यश्राद्धेवैरिकं
कर्म्मनाचरेत्।।तेभ्योपिमातरःपूर्वंपूजनीयाःप्रयत्नतः।।अकृत्वामातृयागंतुयःश्राद्धंपरिवेषयेत्।।तस्यक्रोधसमा-

विष्टारिंसामिचंतिरारुणाः॥गौरीपद्मासचीमेधासावित्रीविजयाजया॥देवसेनास्वधास्वाहामातरोलोकमातरः॥धृतिः
पुष्टिःस्तुष्तिरात्मदेवतयासहा॥आद्यैविनायकैःपूज्योअंतेचकुलदेवताः॥वैदिकेषुकर्म्मसुप्रतियोगंश्राद्धाकृतिप्रसक्तावा
ह्यं॥छंदोगपरिशिष्टम्॥असकृद्यानिकर्माणिक्रियेरन्कर्मकारिभिः॥प्रतिप्रयोगेनैताःस्युःमातरःश्राद्धमेवच॥आधा
नेहोमकालेचवैश्वदेवेतथैवच॥नचयत्नेचयज्ञेवास्येवंमनीषिणः॥एकमेवभवेच्छ्राद्धमेतेषुनदशसुदशसु॥असकृ
द्यानिकर्माणिरभ्यस्यासंकुचितत्वेनसामर्थ्याधानादावथसकृत्क्रियमाणेप्रतियोगंश्राद्धविप्रकृष्टावसकृद्यानीत्यस्ये
वविशेषनियमार्थमाह॥आधानेहोमकालेदर्शादिष्टेनान्यत्रप्रतियोगंश्राद्धावृत्तिः॥सत्यपिवैदिककर्म्मत्वेदृष्टादिषुन
श्राद्धंकर्तव्यमित्याह॥कार्यसायनः॥नादृष्टासुभवेच्छ्राद्धंनश्राद्धेश्राद्धमिष्यते॥नसोऽस्तीजातकर्म्मादिताःगतकर्म्मसु
विवाहादिकर्म्मगणोगर्भाधानंचशुक्रमः॥यस्यचांतेक्रियाहीनेकमेवस्याश्राद्धंनश्रौतकर्मणःकर्मणःस्यात्॥प्रयोगे
श्राद्धमेकंस्यान्नैमित्तप्रायवेदयोः॥नश्राद्धंयुज्यतेकर्तुंप्रथमेदृष्टिकर्मणि॥हलाभियोगादिसुवश्यश्राद्धंकुर्यादृष्टकृष्टकृ ॥४७॥

प्रतिप्रयोगानैतेषांमातृवेकंहुताशयेत्॥वृद्धसत्रेषुसर्वेषुपशुसस्यर्द्धयेषुच॥सूर्येहौकर्म्मनीयेतुतयोःश्राद्धं
नविद्यते॥नरत्नाग्र्येथिकेनैवविवाहेवृद्धकर्म्मणि॥क्रियमाणेषुसर्वेषुविद्येतेगणशःक्रियमाणेतुमा
तृणांपूजनंसकृत्॥सर्वैरेवभवेच्छ्राद्धमाद्यैर्नदृष्टगादिषु॥यत्रयत्रभवेच्छ्राद्धंतत्रतत्रतुमातरः॥वृद्धिपूर्वभावितंमा
तृपूजायाअभिहितम्॥रत्नानांश्रुत्रयत्नेतिपुनरभिधानंतत्मातृपूजायाःश्राद्धसंन्नियोगत्वार्थमितिलक्ष्मणोपाध्या
यः॥मातरःपूज्यारतिर्दोषः॥तथास्वपितृभ्यःस्वैर्धापितारद्यात्सुतसंस्कारकर्म्मसु॥पिंडानोह्यहनातेषांतस्माभावेषुत
त्कमात्॥आउद्वाहान्नाद्विवाहपर्यन्तम्॥पित्र्यकर्म्मजपत्रूजनोदर्भावैस्तिलार्थाः॥देवानांरूजयोरर्भाःपितॄणांद्विगु
णास्मृताः॥रतिर्बौधायनेनैवैरूजुकुशाभिधानादिहरूजुरर्भाविधानंसकलदैवधर्मोपलक्षणार्थम्॥तथाचछंदोग
परिशिष्टं॥रक्षिणंपातयेज्जानुदेवान्पश्चिमतःसदा॥पातयेदितरंजानुपितॄन्परिचरन्नपि॥निषादोनहिसव्यस्यजा
नुनोविद्यतेक्वचित्॥सदापरिचरेत्भक्त्यापितॄनथयत्नेनदेववत्॥तथा॥भ्रात्रापसव्यकरणेनपित्र्यंतीर्थमिष्यते॥पात्राणांपू

रणादिनिर्देशेनवह्निकारयेत्।।मधुमध्वितियस्तत्रनिर्ल्लेपोनिर्तुमिष्यते।।गायत्र्यनंतरंसोत्रमधुमंत्रविवर्जितः।।नवाश्वलु
।।४३।। जपेदत्रकदाचित्संहितां।।अत्यएवजपःकार्यःसोमसामादिकःशुभः।।तिलार्थइति।।तिलप्रयोजनम्।।यवैःकार्येसंपन्न
मितितत्प्रश्नः।।रुधिवराक्षततमिश्राःपिंडाः।।मनुराह।।सर्वस्मात्तुदृतेचर्मजनैरुपसिद्ध्यति।।सोयमत्रकर्त्रेधूदधि
तिःप्राङ्मुखस्थितः।।तथाचशंखहोमपरिशिष्टे।।संपन्नमितितत्प्रश्नस्थानेविधीयते।।सुसंपन्नमितिप्रोक्तेहोममन्त्रनि
वेदयेत्।।दधिवराक्षततमिश्राःपिंडादेयाइतिशेषः।।नांदीमुखान्पितॄनावाहयिष्यंतिष्टछति।।नांदीमुखाःपितरःप्रीयंतां
मित्यभ्युदयस्थानेदमतिरोहितार्थमतएवेतत्रनिषेधः।।षष्ठीविधानंचश्राद्धांतरविषयम्।।अत्रतुवचनबलात्तेनैवप्रथमांते
विधानम्।।नांदीमुखान्पितॄन्वाचयिष्यतिं।।नांदीमुखाः पितरःपितामहाःप्रपितामहाश्चप्रीयंतामितिं।।अयमर्थः।।इत
रश्राद्धवत्स्वयंवाचयिष्यइतिस्वधावाचनेनवाक्रमः।।किंतुनांदीमुखान्पितॄनितिवाचयिष्यइत्येवंवाक्रमः।।मातामहाइति
प्रमातामहाइत्याद्यपिशेषम्।।नस्वधांप्रयुंजीत।।स्वधाकारःपितृणामितिदर्शनात्।।पितृनप्यत्रदेवयदित्यादेशादृद्धि ।।४३।।

श्राद्धेस्वधानप्रयुंजीत।।किंतुनमस्कारंप्रयुंजीत।।स्वाहाकारयवट्कारौनमस्कारोहिदैवौकसां।।प्रतिपरिशिष्टदर्शनात्।।अन्येतुन
स्वधांप्रयुंजीतेतिप्रक्रांतस्यस्वधावाचनस्यस्वधांनयुंजीतेतिवर्णयंति।।तदयुक्तम्।।पितॄन्वाचयिष्यइतिविधानबलादेवस्व
धानिषेधस्यप्राप्तेःनिषेधस्यपुनरुक्तत्वात्।।अन्यत्रस्वधाप्रयोक्तॄंश्चायुग्मानायेत्।।दृद्धौदैवेपित्र्येचयुग्मानुभयतस्तथा।।
उपवेश्यकुशान्दद्याद्दक्षिणेनैवपाणिना।।लंतालयशब्दारंभहेतुयुग्मान्भोजयेत्तदर्थः।।तूष्णींचशातातपः।।युग्मास्तुभो
जयेद्वृद्धौआसनान्नियतःशुचिः।।नांदीमुखाःपितरःप्रीयंतामितिवाचयेत्।।आसनास्तुप्राङ्मुखाउदङ्मुखावाउपवेश्याः।।
तथाचबृहस्पतिपरिशिष्टे।।प्राङ्मुखेभ्यउदङ्मुखेभ्योवादद्यात्।।उदङ्मुखेभ्योवाप्राङ्मुखः।।एतच्चश्राद्धनिरासमिषंकर्तव्यम्।।
वसिष्ठोक्तोविधिरुत्तरोदक्ष्योऽनिरासमिवइतिवचनात्।।आसनेषुपुराणे।।पितापितामहश्चैवतथैवप्रपितामहाः।।त्रयोप्य
क्रमुखास्तेतेपितरःपरिकीर्तिताः।।तेभ्यःपूर्वेतरायेतुप्रजावंतःसुखैषिणः।।तेतुनांदीमुखानांदीश्राद्धइतिकथ्यते।।इदं
पित्रादिकस्याक्रमुखत्वसंकीर्तनम्।।तत्पूर्वेषांनांदीमुखत्वाभिधानादितिकश्चित्तुव्याचष्टेयच्चपितरिपितामहेप्रपितामहेनो

वतिनैवकुर्यादितिश्राद्धप्रतिषेधकर्मविष्णुवचनम्॥ततदृद्धिश्राद्धान्यश्राद्धविषयम्॥दर्शपुरयिकम्॥अथकाम्याः॥ ॥७॥
॥प्रतिपत्स्वप्रतिरूपाः स्त्रियः द्वितीयायांस्त्रीजन्मातृतीयायामश्वाः॥चतुर्थ्यांसुरपशवः॥पुत्रपंचम्यां॥बह्व्यांयूतदृद्धिः
॥ऋषिःसप्तम्यां॥अष्टम्यांधान्यम्॥एकाष्टकानवम्यामाद्यानांगावः॥परिशिष्टकाभक्ष्यैकादश्याम्॥द्वादश्यांधनम्॥
त्रयम्॥कुप्यंत्रातिषैद्यमंत्रयोरश्वाम्॥भ्रातृव्यहतानांचतुर्दश्याम्॥अमायास्यांचसर्वकामिकम्॥सर्वमेतत्तुगमम्॥एषु
पक्षेत्रयोरन्यांयःश्राद्धंकुरुतेनरः॥पंचत्वंतस्यजानीयाज्येष्ठपुत्रस्यधीमतश्चात्रियवचनंश्राद्धनिषेधकम्॥प्रौष्ठपद्यूर्ध्व
योरन्यांस्तन्नित्यत्वात्॥नैवतद्भूयंतत्रावतिष्ठते॥ ॥श्री॥ ॥७॥ ॥अथप्रकीर्णकम्॥तत्रविश्वामित्रः॥नित्यनैमि
तिकंकाम्यंवृद्धिश्राद्धंसपिंडनम्॥पार्वणंचेतिविज्ञेयंप्रोद्यांश्चध्यर्थमष्टमम्॥कर्मांगिकंनवंप्रोक्तंदैविकंदशमंस्मृतम्॥
यात्रास्वेत्युदितंप्रोक्तंपुष्ट्यर्थंद्वादशंपुनः॥विष्णुतंचैतदृषिर्विष्णुपुराणेअहन्यहनियच्छ्राद्धंतन्नित्यमितिकीर्तितम्॥ये
श्वदेवविहीनंतदन्नकामुदकेनतु॥एकोद्दिष्टंतुयच्छ्राद्धंतन्नैमित्तिकमुच्यते॥तदप्येवंकर्तव्यंअयुग्मान्ब्राह्मणान्दैवेद्वौपित्र्ये॥का ॥४४॥

मायविहितंकाम्यमभिप्रेतार्थसिद्धयेश्राद्धंपार्वणेनविधानेनतदनुक्तंस्वमनीषया॥वृद्धौयत्क्रियतेश्राद्धंवृद्धिश्राद्धंतदुच्यते
॥सपिंडप्रदक्षिणंकार्यंपूर्वाह्णेतूपवीतिना॥गंधोदकतिलैर्युक्तंकुर्यात्पात्रचतुष्टयम्॥अर्घार्थंपितृपात्रेषुप्रेतपात्रंप्रसेच
प्रेतायेसमानाइतिद्वाभ्यामेततदितियंसपिंडनम्॥नित्येनतुल्यंनोयंस्यादेकोद्दिष्टंस्त्रियाअपि॥अमावास्यांयत्क्रियते
तत्पार्वणमुदाहृतम्॥क्रियतेयापिकर्मांगियत्तत्पार्वणमितिस्थितिः॥जोष्ट्यांयत्क्रियतेश्राद्धंगोष्ठीश्राद्धंतदुच्यते॥बहूनां
विदुषांसम्यक्सुखार्थंपित्रादितत्रये॥क्रियतेशुद्धयेयंतुब्राह्मणानांतुभोजनम्॥शुध्यर्थमितितत्प्रोक्तंदैवंतत्रमनीषिभिः
॥नित्यैकाहेसोमेचसीमन्तोन्नयनेतथा॥ह्येवंपुंसवनेचैवश्राद्धंकर्मांगमेवच॥देवानुद्दिश्ययच्छ्राद्धंतन्नैमित्तिकमुच्य
ते॥हविष्येणविधानेनसप्तम्यादिषुयत्नतः॥गयश्चन्द्रेशांतरंयंतुश्राद्धंकुर्वीतसर्पिषा॥यात्रार्थमितितत्प्रोक्तंप्रवेशेचन
संशयः॥एतच्चमेषापात्रायामेव॥अन्यत्रप्रोक्तागमकर्मेतिनिषेधात्॥नारीणामपचयेश्राद्धंसपिंडनमेवचगुण्यर्थ
मितिविज्ञेयंनोपचारिकमुच्यते॥नित्येनतुल्यंनोयंस्यादितिसपिंडीकरणस्योभयात्मकत्वेननित्येनपार्वणेकोद्दिष्टरूपेणनो

षमंगजातमभवेदित्यर्थः॥बहूनांविदुषांकेनचिन्निमित्तेनयुगपच्छ्राद्धकर्तव्योपस्थितेष्टकाद्यसंपत्तौसत्यु
॥४५॥ पायेनयूनाहुंक्रियतेतत्रौष्टीश्राद्धंमितिनारायणधरः॥नारीरोपचयेरसायनमाहौकर्तव्ये॥याज्ञवल्क्यः॥अमावास्याष्ट
काद्वृद्धिः॥कृष्णपक्षोऽयनद्वयम्॥अर्केन्द्वोर्लग्नसंपत्तिर्विषुवत्सूर्यसंक्रमः॥व्यतीपातोगजच्छायाग्रहणंचंद्रसूर्ययोः॥श्रा
द्धंप्रतितुविज्ञेयश्राद्धकालाःप्रकीर्तिताः॥सूर्यसंक्रमणग्रहणेनसर्वसंक्रांतिग्रहेसिद्धेऽयनविषुवतोःपुनरारंभःप्रा
ग्वत्स्यार्थः॥व्यतीपातःसूर्यचंद्रमसांक्रांतिसाम्यमुक्तंश्रवणादिनक्षत्रादित्यवारयुक्तामावास्यादिशेषंच॥तथाचश्रवणाश्वि
धनिष्टार्द्रानागदैवत्तमस्तकेगयद्यावारविचारेणव्यतीपातःसज्जतेगजच्छायाहस्तावस्थितेसूर्येमघायुक्तात्रयोदशी
॥तदुक्तंब्रह्मपुराणे॥योगोमघात्रयोदश्योःकुंजरच्छायसंज्ञिकः॥भवेन्मघायांसस्तेतुनातिकेकैकरेस्थिते॥विष्णुः॥अमा
वास्यास्तिस्रोऽष्टकातिस्रोन्वष्टकामाघाश्चौष्टपद्यूर्द्धंकृष्णत्रयोदशीश्रोहियवापाकौवेति॥एतांस्तुश्राद्धकालान्वैनित्यानाह
प्रजापतिः॥श्राद्धमेतेषुदातव्यंनरैर्नतिथिदुष्यते॥आदित्यसंक्रमणंविषुवच्चंद्रव्यतीपातोजन्मर्क्षमभ्युदयंवेति॥एतांस्तु ॥४५॥

श्राद्धकालान्वैकाम्यानाहप्रजापतिः॥श्राद्धमेतेषुदातव्यंनरैर्नायंकल्पतेगजच्छायाभरण्याऊर्द्धंतिस्रःकृष्णा
ष्टम्यः॥अष्टकानांतिस्रोऽन्वष्टकाः॥यथाहकात्यायनः॥ऊर्द्धंभरण्यास्तिस्रोष्टकाऐंद्रीवैश्वदेवीप्राजापत्योविन्ध्या
पूपमांसशाकैर्यथासंख्यम्॥तथाचैवान्वष्टकासप्तम्यांपार्वणाग्निभ्यांसपरिहृतेपित्र्यतंत्रवत्॥अपरेद्युरन्वष्टकामि
त्याश्वलायनः॥अपरेद्युस्तिथिदृद्धिवशात्कदाचिदष्टम्यामेवान्वष्टकाश्राद्धमितिमन्वाधायाः॥योर्ध्वंभरण्यास्तासप्तमी
स्त्वष्टमीतामपूपाष्टकेत्याचक्षतेएवंतामावास्याष्टकाःतिस्रःपौषमघादिषुतिस्रश्चान्वष्टकाः॥पुण्यामाघपं
चदशीचेतिकूर्मपुराणवचनम्॥पौर्णमासाभिप्रायंतत्रायंहायण्याऊर्ध्वंपौषोभवत्येव॥एवंमघात्रयोदशीसेकवाक्य
तामापीत्रयोदशीविशेषणम्॥तस्याःकेवलायाअपिश्राद्धकालत्वम्॥अन्यत्रपौर्णमासीतिकल्पतनुः॥जन्मर्क्षमभ्युद
यदतिसामान्याधिकरण्यं॥यतुमहाभारते॥नक्षत्रेनतुकुर्वीतयस्मिन्जातोभवेन्नरः॥नमौष्टपद्योःकार्यंनवाग्नेयेचभारत॥
हारुणेशुचसर्वेषुमैत्यपरेषुचकर्जयेत्॥तत्रावकाशाश्राद्धविषयम्॥यथाहश्विकृष्णपक्षेनवान्नं॥तत्रैवंप्रकारेषुवर्ज्यंहि

तानिक्रमाणि त्रिरथकाश्चेतुविधानबलाद्वेयास्यानुपस्थानम्॥पूर्वोत्तरपदयोर्यद्यपि प्रौष्ठपदाभिधानम्॥तथाप्यत्रपूर्वभाद्रप
दायाएवनिषेधः॥ज्योतिषेउत्तरभाद्रपदायांश्राद्धस्यविहितत्वात्॥तथाचहारीतः॥त्रयोदश्यांजन्मर्क्षेनाजन्मास्यतोराशि
नपासरयात्सन्काहरीहुंसेंदुक्राज्यपौष्णऋक्षेषुचश्राद्धविधानमिष्टम्॥ऋक्षगणःत्रीत्तराणिस्वभूरोहिणी॥प्रौष्ठपद
योरित्यनिषेधदर्शनात्॥ऋक्षराब्दस्यैवसंकुचितस्योत्तरभाद्रपदाव्यतिरिक्तेप्रवृत्तिरिति॥आग्नेयंकृत्तिकादारुणदेवे
नतीक्ष्णोग्रयोर्ग्रहणम्॥तैत्तिरीयब्राह्मणम्॥पूर्वमधांतका॥तीक्ष्णोहिरुद्रोयुज्यिनि॥रुद्रोयुगज्येष्ठमूलेऽब्रह्मपुराणे॥अमा
वास्यांश्रवणंरक्षोघ्नंवैष्णवंपद्मातदापितृभ्यःश्राद्धंतुदत्तमक्षय्यमुच्यते॥विष्णुपुराणे॥अमावास्यायरामैत्रपुष्येरौद्रेषु
नर्वसौ॥ह्यरण्यांतदात्मिंश्रयांतिपितरोचिताः॥यासवाब्जैकपादर्क्षेपितृणांतत्तिमिच्छतां॥चारुणेनक्षमावास्यादेया
नामपिदुर्लभा॥तथामाघास्तितेपक्षेहस्तर्क्षेरविदैवतैः॥योगंयदिवारुणेनक्षत्रेणकालःसपरापितृणांनह्यत्यपुष्येन्ट
पलभ्यतेसौ॥कालेधनिष्ठयदिनामतस्मिन्भवंतिभूपालततापितृभ्यः॥हस्तंजलान्नंप्रदातितत्रियर्क्षयुतंतत्कुलनैर्मनु ॥४६॥

ष्येः॥तत्रैवचेद्वाद्रपदास्तूपूर्वाकालेयदातत्क्रियतेपितृभ्यःश्राद्धंपरांतत्रिमुपेस्तेनयुगंसमग्रंपितरःस्वपंतिः॥मैत्रम
नुराधा॥रौद्रमार्द्रा॥वासवंधनिष्ठा॥कुजैरुषारपूर्वभाद्रपदा॥वरुणंशतभिषा॥आसीदसीमवसुधामरमुख्यभूतंभूता
सत्कर्मणेप्रख्यातत्रयासिद्धा॥संकर्षणोतिविदितःप्रथितोनुकीर्तिमुद्योतयन्सुरुतिनांप्रथमावतारः॥तस्यात्मजः
सकलशास्त्रपरायणोपियःपक्षपातमधिकंकृतवान्नृतीयः॥आन्विक्षिकीरहसितेनविनिर्म्मितोयः शास्तातमोप
नयनेपितृकर्म्मदीपः॥श्राद्धदीपाख्यतोरणांततोत्रमुद्रमुक्तमाम्॥नीलासुरस्या॥ ॥श्री॥ ॥छ॥ ॥हस्ता
युधायश्राद्धभाव्यसमाप्तः॥ ॥श्री॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥शास्त्रीदुर्गाशंकरेणलिखितंग्रंथमेतम्
॥परोपकारार्थम्॥ ॥श्रीरस्तु॥ ॥स॥र॥स्व॥ती॥म॥ऽ॥म॥ह॥जि॥त्व॥र॥या॥णी॥प्र॥सी॥द॥

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

तानि ऋक्षाणि त्रिरावृत्त्या नेतुविधानबलादेयास्यानुपस्थानम्॥पूर्वोत्तरपदयोर्यद्यपि प्रौष्ठपदाभिधानम्॥तथाप्युत्तरपूर्वभाद्रप
॥४६॥ दायाएवनिषेधः॥ज्योतिषेउत्तरभाद्रपदायांश्राद्धस्यविहितत्वात्॥तथाचहारीतः॥त्रयोदश्यांजन्मर्क्षेनराजन्मास्यतांराशि
नपासरयः॥अत्रकाहरीहुंसेंदुरुद्राज्यपौष्णऋक्षेषुचश्राद्धविधानमिष्टम्॥ऋक्षगणःत्रीत्तराणिस्वभूरोहिणी॥प्रौष्ठपद
योरिति निषेधदर्शनात्॥ऋक्षराद्स्यैवसंकुचितस्योत्तरभाद्रपदाव्यतिरिक्तप्रहस्तिरिति॥आग्नेयंकृत्तिकादारुणत्रये
नतीक्ष्णोग्रयोर्ग्रहणम्॥तौचयथानक्तः॥पूर्वमधांतकः॥तीक्ष्णोहितुरंद्रसुमिनि॥इंद्रयुगज्येष्ठामूलेऽब्रह्मपुराणे॥अमा
वास्यांश्रवणेरौद्रेमैत्रेपुष्येसवंपहातरापित्र्यः श्राद्धंतुरक्तमस्यमुक्ततेः॥विष्णुपुराणे॥अमावास्यायदामैत्रपुष्येरौद्रेपु
नर्वसौ॥हारहणांतरात्पिंडप्रयांतिपितरोचिताः॥यावत्यब्देकपात्रेपितृणांतृप्तिमिच्छतां॥चारुणेनक्षमावास्यादेया
नामपिदुर्लभा॥तथामाघासितेपंचदशीकदाचिदुपैति॥योगंयदिचारुणेनऋक्षेणकालःसपरापितृणांनह्यत्यपुण्येर्न्ट
पलभ्यतेसौ॥कालेधनिष्ठयदिनामतस्मिन्भवंतिभूपाश्चतदापितृभ्यः॥दत्तंजलान्नंप्रदहातितृप्तिंयच्छंतितत्कुलजैर्मनु ॥४६॥

ष्येः॥तत्रैवचेद्भाद्रपदास्तूर्यकालेयदातत्क्रियतेपितृभ्यःश्राद्धंपरांतृप्तिमुपेस्तेनयुगंसमग्रंपितरःस्वपत्तिः॥मैत्रम
४७ नुराधा॥रौद्रमार्द्रा॥वासवंधनिष्ठा॥कुजैरुभाद्रपूर्वाभाद्रपदा॥वरुणंशतभिषा॥आसीद्सीमवसुधामरमुख्यभूतं
सत्कर्मणेप्रख्यातत्रतयाप्रसिद्धा॥संकर्षणोतिविदितःप्रथितोनुकीर्तिमुद्योतयन्सुकृतिनांप्रथमावतारः॥तस्यात्मजः
सकलशास्त्रपरायणोपियःपक्षपातमधिकंकृतवान्नृतीयः॥आन्विक्षिकीरहसितेनविनिर्मितोयःशास्तातमोप
नयनेपितृकर्मदीपः॥श्राद्धदीपाख्यतोरणांततोत्रसुरमुत्तमाम्॥नीलासुरस्या॥ ॥श्री॥ ॥छ॥ ग्रहलो
युधोयश्राद्धभाव्यसमाप्तः॥ ॥श्री॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥शास्त्रीदुर्गाशंकरेणलिखितंग्रंथमिमं
॥परोपकारार्थम्॥ ॥श्रीरस्तु॥ ॥स॥रा॥स्व॥ती॥म॥ज॥म॥ह॥जि॥ल्ला॥र॥या॥णी॥प्रा॥सी॥द॥